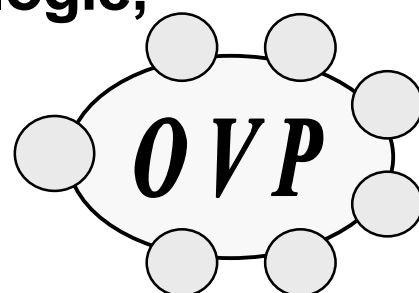

**Opleidingsinstituut voor theologie,
levensbeschouwing
en geestelijke begeleiding
in Vrijzinnig Perspectief**

UITGEBREIDE STUDIE- EN VAKKENINFORMATIE

- **Levensbeschouwelijk en theologisch oriëntatiejaar en opleiding tot**
- **Pastoraal werker of Geestelijk verzorger**
- **Voorganger**

Rectoraat

Rector: Dr. J.H. Sonderen
Ministerlaan 69,
8014PM Zwolle
tel.: 038 - 460 89 44
e-mail: jhsunderen@hetnet.nl

Decaan/mentor: Drs. A. van Lunteren
Dirkje van Barneveldweg 6,
3711CC Austerlitz,
tel. 0343-75 64 01
e-mail: a.van.lunteren@solcon.nl

Coördinator: Drs. Frits Muller
Claustrum 28,
6515GK Nijmegen
e-mail: info@instituutovp.nl

www.instituutovp.nl

Inhoud

I. Informatie over de afzonderlijke vakgebieden: Doelstellingen, inhoud, eisen, literatuur (met uitzondering van de vakken van het seminarie)	p. 3
1. Bijbelwetenschappen	p. 3
2. Geschiedenis van het christendom	p. 7
3. Godsdienstwetenschappen	p. 12
4. Filosofie/godsdienstfilosofie	p. 14
5. Ethiek	p. 15
6. Religieus humanisme	p. 17
7. Geloofsbezinning (systematische en hermeneutische theologie) en levensbeschouwing	p. 19
8. Sociaal-pastorale wetenschappen in actie	p. 21
9. Voorgaan en vieren	p. 29
II. Toetsingsregeling	p. 32
III. Richtlijnen voor het maken van papers	p. 33
IV. Richtlijnen voor het maken van scripties	p. 34
V. Stageregeling	p. 37
VI. Docenten	p. 41

Met de aanduidingen 'student, pastoraal werker, geestelijk verzorger, voorganger, pastor, toehoorder, docent' (en afgeleiden daarvan) worden in deze studie- en vakken informatie zowel mannen als vrouwen bedoeld.

De algemene informatie over de opleiding is onder een apart kopje opgenomen op deze site. Zie onder: Algemene informatie.

De inhoud van de internetsite is met grote zorgvuldigheid samengesteld. Het Opleidingsinstituut OVP kan echter niet aansprakelijk worden gesteld voor eventuele onjuistheden. Bij twijfel beslist het rectoraat

I. Informatie over de afzonderlijke vakgebieden

Doelstellingen, inhoud, eisen, literatuur

(met uitzondering van de vakken van het seminarie)

1. BIJBELWETENSCHAPPEN

1a. Oude Testament

Docent: dr. J.H. Sonderen

Doelstelling (algemeen)

De studenten verwerven initiële kennis van de ontstaansgeschiedenis en de eigen aard van het Oude Testament en krijgen inzicht in de complexiteit en het belang van (hernieuwd) lezen en interpreteren van oudtestamentische/vroegjoodse teksten. De studenten verwerven basisvaardigheden waarmee zij genoemde teksten kunnen benaderen.

Jaar 1 (oriëntatiejaar)

5 dagdelen, 4 studiepunten

Doelstelling (specifiek)

Inleiding verbonden met het lezen van teksten.

Toetsing

De student bestudeert de collegestof en de opgegeven literatuur en beantwoordt schriftelijk de door de docent verstrekte toetsingsvragen.

Literatuur

Verplichte literatuur:

C.J. Labuschagne, *Zin en onzin rond de bijbel. Bijbelgeloof, bijbelwetenschap en bijbelgebruik*, Zoetermeer, 2000. (zie ook www.labuschagne.nl)

M. van Leeuwen, *Van horen zeggen. Geschiedenis en uitleg van de bijbel*, 3^e druk, Amsterdam, 2004 (capita selecta).

N. ter Linden, *Het verhaal gaat...*, meerdere delen en drukken, Amsterdam, 1996 e.v. (capita selecta).

A. van der Heide, *Het Jodendom*, Kampen, 2001 (capita selecta).

Aanbevolen literatuur:

- K. Armstrong, *De Bijbel. De biografie*, Amsterdam, 2007.
- H. Ausloos, *Oud maar niet verouderd. Een inleiding tot de studie van het Oude Testament*, Leuven, 2010.
- H. Ausloos en B. Lemmelyn, *De bijbel: een (g)oude(n) gids. Bijbelse antwoorden op menselijke vragen*, Leuven, 2005.
- W. Barnard, *Stille omgang, Notities bij de lezing van de Schriften volgens een vroeg-middeleeuwse traditie*, Zoetermeer, 2005.
- M.A. Beek, *Wegen en voetsporen van het Oude Testament*, vanaf 6^e druk, Baarn, 1969.
- L. de Blois en R.J. van der Spek, *Een kennismaking met de oude wereld*, 6^e, geheel herziene druk, Bussum, 2001.
- K. Brillenburg Wurth en A. Rigney (red.), *Het leven van teksten. Een inleiding tot de literatuurwetenschap*, 3^e druk, Amsterdam, 2009.
- W. Brueggemann, *Theology of the Old Testament. Testimony, Dispute, Advocacy*, Minneapolis, 1997.
- W. Brueggemann, *Reverberations of Faith. A Theological Handbook of Old Testament Themes*, London, 2002.
- K.A. Deurloo, *Exodus en Exil. Kleine Bijbelse Theologie*, deel 1, Kampen, 2003.
- K.A. Deurloo e.a., *Koning en Tempel. Kleine Bijbelse Theologie*, deel 2, Kampen, 2004.

- K.A. Deurloo, *Onze lieve vrouwe baart een zoon. Kleine bijbelse theologie*, deel 3, Kampen, 2006.
- K.A. Deurloo, *Schepping: Van Paulus tot Genesis. Kleine bijbelse theologie*, deel 4, Kampen, 2008.
- J. Fokkelman, *Vertelkunst in de bijbel*, Zoetermeer, 1995 (ook latere druk).
- J. Fokkelman, *Dichtkunst in de bijbel*, Zoetermeer, 2000.
- J. Fokkelman en W. Weren (red.), *De bijbel literair. Opbouw en gedachtegang van de bijbelse geschriften en hun onderlinge relaties*, Zoetermeer, 2003.
- C.J. den Heyer en P. Schelling, *Symbolen in de bijbel. Woorden en hun betekenis*, Zoetermeer, 2000 (ook latere druk).
- C. Houtman, *De Schrift wordt geschreven. Op zoek naar een christelijke hermeneutiek van het Oude Testament*, Zoetermeer, 2006.
- P.W. van der Horst, *Het vroege jodendom van A tot Z. Een kleine encyclopedie over de eerste duizend jaar*, Zoetermeer, 2006.
- H. Jagersma, *Geschiedenis van Israël*, 2 delen, Kampen, 1997-1985 (ook latere druk).
- H. Jagersma, *De bijbel lezen. Hoe kun je dat?*, Kampen, 1997.
- H. Jagersma, *De onbekende rijkdom van de bijbel*, Vught, 2007.
- H. Jagersma en M. Vervenne (red.), *Inleiding in het Oude Testament*, 3^e druk, Kampen, 2006.
- H. Küng, *Het jodendom. Wezen, geschiedenis en toekomst*, Utrecht, 2011.
- N. de Lange, *Judaism*, Oxford, 2008.
- C.A. ter Linden, *Wandelen over het water. Bijbelse beelden en hun geheim*, Zoetermeer, 2004.
- C.A. ter Linden, *Desgevraagd. De kracht van bijbelse beelden. Reacties op Wandelen over het water*, Zoetermeer, 2010.
- F. Maas, J. Maas en K. Spronk (red.), *De bijbel spiritueel. Bronnen van geestelijk leven in de bijbelse geschriften*, Zoetermeer, 2004.
- E.P. Sanders, *Jesus and Judaism*, Philadelphia, 1985.
- P. Schelling, *Werkwoorden in de bijbel. Hun betekenis in godsdienst en cultuur*, Zoetermeer, 2006.
- N.A. Schuman, *Drama van crisis en hoop. De psalmen: gedicht, gebundeld en gebeden*, Zoetermeer, 2008.
- N. Schuman, *Pastorale. Psalm 23 in bijbel en liturgie verwoord en uitgebeeld*, Zoetermeer, 2002.
- J. Smit en H.P.J. Stroeken, *Lotgevallen. De bijbel in psychoanalytisch perspectief*, Amsterdam/Meppel, 1993. Zie ook A. Uleyn, *Psychoanalytisch lezen in de bijbel*, Hilversum, 1985 (reprint te bestellen via www.ksgv.nl).
- H. Snoek, *Een huis om in te wonen. Uitleg en interpretatie van de bijbel*, Kampen, 2010.
- W. Stoker, B. Vedder en H.M. Vroom (red.), *De Schriften verstaan. Wijsgerig-hermeneutische en theologisch-hermeneutische teksten*, Zoetermeer, 1995.
- E. Talstra, *Oude en nieuwe lezers. Een inleiding in de methoden van uitleg van het Oude Testament*, Kampen, 2002.
- K. Smelik, *Herleefde tijd. Een Joodse geschiedenis*, Leuven, 2011.
- K. van der Toorn, *Scribal culture and the making of the Hebrew Bible*, Harvard University Press, 2007. Ned. vertaling: *Wie schreef de Bijbel? De ontstaansgeschiedenis van het Oude Testament*, Kampen, 2009.
- R. de Vaux, *Hoe het oude Israël leefde. De instellingen van het Oude Testament*, 2 delen, Roermond/Maaseik, 1961-1962.
- A.W. Zwiep, *Tussen tekst en lezer. 1 De vroege kerk-Schleiermacher. Een historische inleiding op de Bijbelse hermeneutiek*, Amsterdam, 2009.

Enkele bijbelvertalingen die aan het OVP worden gebruikt zijn:

- Statenvertaling
- Willibrordvertaling (1995)
- Nieuwe Bijbelvertaling
- Naardense Bijbel (vertaling door Pieter Oussoren), 2004
- M. Buber, F. Rosenzweig, *Die Schrift*, 1954 (vertaling van de Hebreeuwse Bijbel in het Duits)
- *Tanach* (combinatie van de Hebreeuwse grondtekst en de NBV vertaling)

Er zijn verschillende handige studie-edities in omloop, zoals de Paralleleditie, waarin Statenvertaling en Nieuwe Bijbelvertaling naast elkaar zijn opgenomen en/of de Studiebijbel Nieuwe Bijbelvertaling (*verschenen in oktober 2008*).

Over relevante bijbelcommentaren wordt in de colleges nadere informatie verstrekt. Hier zij vermeld het *Internationaal Commentaar op de Bijbel* (2001) en Erich Zenger (red.), *Stuttgarter Altes Testament. Einheitsübersetzung mit Kommentar und Lexicon* (2005). Op cultuurhistorisch gebied is vermeldenswaard Louis Goosen, *Van Abraham tot Zacheus. Thema's uit het Oude en Nieuwe Testament in religie, beeldende kunst, literatuur, muziek en theater* (2009). En uitsluitend voor muziek is er *De bijbel in klank* van G.J.M. Bartelink (2001). Zie ook M. Barnard en G. van der Haar, *De bijbel cultureel. De bijbel in de kunsten van de twintigste eeuw*, Zoetermeer, 2009. Veelbelovend, maar nog in opbouw is de website www.bijbelencultuur.nl.

Jaar 2

5 dagdelen, 4 studiepunten

Doelstelling (specifiek)

Verkenning en oefening van leeswijzen/methoden en oefening in kritisch lezen van bestaande interpretaties.

Toetsing

De student bestudeert de collegestof en de opgegeven literatuur en beantwoordt schriftelijk de door de docent verstrekte toetsingsvragen.

Literatuur

Verplichte literatuur:

- M. den Dulk, *Vijf kansen. Een theologie die begint bij Mozes*, Zoetermeer, 1998.
- H. Jongerius, *Een uitgestoken hand. In psalmen naar Mozes luisteren*, Hilversum, 1990.
- C.J. Labuschagne, *Zin en onzin over God. Een kritische beschouwing van gangbare godsvoorstellingen*, 2^e druk, Zoetermeer, 1995. (zie ook www.labuschagne.nl)
- N. ter Linden, *Het verhaal gaat...*, deel 5, Amsterdam, 2002, pp. 11-94 (De Psalmen).
Nader op te geven literatuur.

Aanbevolen literatuur:

Zie onder Jaar 1 (oriëntatiejaar).

1b. Nieuwe Testament

Docent: Dhr. A.M.J. Wubs

Jaar 1 (oriëntatiejaar)

5 dagdelen, 4 studiepunten

Doelstelling

De studenten verwerven initiële kennis van en inzicht in:

- de ontstaansgeschiedenis van het Nieuwe Testament;
- de eigen aard van de onderscheiden nieuwtestamentische geschriften;

- basisvaardigheden waarmee nieuwtestamentische/ vroeg-christelijke teksten kunnen worden benaderd;
- de complexiteit en het belang van (hernieuwd) lezen en interpreteren van de nieuwtestamentische teksten.

Inhoud

Belangrijke aandachtspunten die aan de orde komen, zijn de wordingsgeschiedenis van het Nieuwe Testament zoals dat voor ons ligt; het zogenoemde synoptisch probleem; genre en subgenres; het belang van de historische, culturele, sociale en religieuze context (Umwelt). Daarnaast worden bijbelteksten gelezen, methoden van tekstanalyse geïntroduceerd, een synoptische vergelijking gemaakt, en wordt de studenten de gelegenheid geboden (kritisch) te reageren op secundaire literatuur.

Toetsing

De studenten kunnen kiezen tussen:

- a. Een mondeling tentamen over de stof die tijdens de colleges behandeld is en de verplichte literatuur, en
- b. Het schrijven van een paper (max. 10 pp.). Daartoe bestudeert de student de verplichte literatuur en schrijft daarvan een 'leesverslag' waarin ten minste vier verschillende onderwerpen uit de bestudeerde stof besproken worden. Het werkstuk wordt in een eindgesprek met de student besproken; de bestudeerde literatuur zal bij het eindgesprek betrokken worden.

Literatuur

Verplichte literatuur:

- R. Zuurmond, *Verleden tijd? speurtocht naar de 'historische Jezus'*, Baarn, 1994.
- C.J. den Heyer, *Paulus, man van twee werelden*, Zoetermeer, 1998, (Hfst. 5 t/m 14).

Aanbevolen literatuur:

- Burton Mack, *Wie schreven het Nieuwe Testament werkelijk?* Deventer, 1987.
- Jacob Slavenburg, *Valsheid in geschrifte, De gespleten pen van bijbelschrijvers*, Zutphen, 1995.
- E.P. Sanders, *Jezus, mythe en werkelijkheid*, Baarn, 1996.
- Rodney Stark, *De eerste eeuwen. Een sociologische visie op het ontstaan van het christendom*, Baarn, 1996.
- Charles Vergeer, *Een nameloze, Jezus de Nazarener*, Nijmegen, 1997.
- Gerd Theissen, *De Jezusbeweging, Een sociologische bijdrage tot de ontstaansgeschiedenis van het vroege christendom*, Baarn, 1998.
- James M. Robinson, *Het Jezus-evangelie, op zoek naar de oorspronkelijke woorden van Jezus*, Utrecht, 2008.

Jaar 3

5 dagdelen, 4 studiepunten

Doelstelling

De studenten verbreden en verdiepen hun inzicht in zowel de inhoud als in vraagstukken die de nieuwtestamentische teksten betreffen en zij vergroten door oefening exegetische vaardigheden.

Inhoud

Diverse nieuwtestamentische passages worden gelezen, waarbij – methodisch gezien – zowel historisch-kritische als literair-kritische stappen worden geoefend. Concreet betekent dit bijvoorbeeld de vaststelling van genre en structuur van de tekst; vergelijking van vertalingen; narratieve analyse en kritisch lezen van secundaire literatuur.

Toetsing

De studenten schrijven een exegetisch paper of een essay (max. 15 pag.).

Literatuur:

Verplichte literatuur:

- C.J. den Heyer, *Verzoening, bijbelse notities bij een omstreden thema*, Kampen, 1997.

Aanbevolen literatuur:

Zie onder Jaar 1.

2. GESCHIEDENIS VAN HET CHRISTENDOM

Doelstelling

De lessen beogen de studenten een zodanig inzicht in de geschiedenis van het christendom te geven, dat zij teksten en uitingen van het christelijk geloof in hun context kunnen verstaan. Daarbij gaat het om het christendom in zijn volle breedte, inclusief dissidente stromingen en personen, met speciale aandacht voor de vrijzinnigheid.

Het programma Geschiedenis van het christendom omvat vier onderdelen, verdeeld over de jaren 1 en 2.

2a. Het ontstaan en de groei van het vroege christendom in de eerste eeuwen

Docent: dr. P.Wansink

Jaar 1 (oriëntatiejaar)

3 dagdelen, 3 studiepunten

College 1:

De Vroege kerk in het Romeinse imperium

De eerste christenen leefden temidden van het pluriforme en multi-culturele Romeinse rijk. Temidden van een veelheid aan religieuze overtuigingen hebben de volgelingen van Jezus kans gezien een organisatie en een leefwijze op te bouwen. Daarbij valt op dat er zeker in de eerste eeuwen allerlei groeperingen bestonden. We bekijken die bonte verscheidenheid en onderzoeken de relatie tussen kerk en staat in de eerste eeuwen. Er blijken verrassende parallellen met onze postmoderne cultuur.

Literatuur:

Verplichte literatuur:

- Nico van den Akker en Peter Nissen, *Wegen en dwarswegen. Tweeduizend jaar christendom in hoofdlijnen*, Amsterdam, 1999, p.13-36.

Aanbevolen literatuur: Eginhard Meijering, *Geschiedenis van het vroege Christendom. Van de jood Jezus van Nazareth tot de Romeinse keizer Constantijn*, Amsterdam, 2004.

College 2:

Het ontstaan van vormen van geloofsleer in de vroegchristelijke theologie met bijzondere aandacht voor de gnosis

In de loop van de 2^e en 3^e eeuw ontstond steeds meer de behoefte het geloof te doordenken en te verantwoorden naar de omringende cultuur. Dat gebeurt op zeer verschillende manieren. We volgen het ontstaan van belijdenissen, maar ook het gedachtegoed van de gnosis. Tenslotte staan we stil bij de grote vroegkerkelijke theoloog Origenes. De dialoog met het jodendom en de omringende pagane cultuur krijgen enige aandacht.

Literatuur:

Verplichte literatuur:

- Nico van den Akker en Peter Nissen, *Wegen en dwarswegen. Tweeduizend jaar christendom in hoofdlijnen*, Amsterdam, 1999, p. 36-52.

Aanbevolen literatuur:

- R. van den Broek, *De taal van de gnosis*, Baarn, 1986 en *Gnosis in de Oudheid*, 2010.
- Riemer Roukema, *Gnosis en geloof in het vroege christendom*, Zoetermeer, 1998.
- Eginhard Meijering, *Irenaeus. Grondlegger van het christelijk denken*. Amsterdam, 2001.

College 3:

De Constantijnse wending en de ontwikkeling naar een theologie van de late oudheid in het werk van Augustinus

In dit college vragen we eerst aandacht voor de immense betekenis voor de latere ontwikkeling van het christendom die bekering van keizer Constantijn heeft gehad. In feite is er pas na Constantijn sprake van 'christendom' verstaan als een vermenging van kerk, staat en de Europese cultuur. Voor de kerk was dit een ingrijpende verandering, waarbij de pluriformiteit steeds sterker onder druk kwam te staan. Bijzondere aandacht geven we tenslotte aan de persoon en het werk van Augustinus, die is te beschouwen als samenvatting van de theologische ontwikkelingen en tevens een overgang vormt naar de Middeleeuwen.

Literatuur:

Nico van den Akker en Peter Nissen, *Wegen en dwarswegen. Tweeduizend jaar christendom in hoofdlijnen*, Amsterdam, 1999, p. 52-74.

Aanbevolen: Het al eerder genoemde boek van Meijering.

Over Constantijn zal digitaal een artikel worden aangeleverd. (P.L. Wansink, *Theologia crucis en sola scriptura* in het christendom van keizer Constantijn en Lactantius, 2003).

Toetsing

Een thuis tentamen, waarvoor de volgende richtlijnen gelden:

1. Tijdens het laatste college worden de vragen met eventuele kopieën door de docent aangeleverd. De vragen mogen thuis worden beantwoord met behulp van de verplichte literatuur. Het zijn vragen die het inzicht van de student toetsen.
2. Er is tevens essay opdracht bij waarin van de student gevraagd wordt over een bepaald onderwerp een iets uitgebreidere tekst te maken. Onderwerp en omvang van dit essay worden door de docent aangegeven, maar de student mag desgewenst in overleg met de docent kiezen voor een ander onderwerp.

2b. De geschiedenis van het christendom in de middeleeuwen en van de ideeën van de middeleeuwse wereld

Docent: drs. M. Roos

Jaar 1 (oriëntatiejaar)

2 dagdelen, 2 studiepunten

De kerkgeschiedenis wordt geplaatst in het kader van de algemene geschiedenis.

Literatuur:

Verplichte literatuur:

- 1. Nico van den Akker en Peter Nissen, *Wegen en dwarswegen. Tweeduizend jaar christendom in hoofdlijnen*, Amsterdam, 1999, deel II, p. 87-147 in hoofdlijnen.
- 2. de syllabus van de colleges en de reader gedetailleerder bestuderen
- 3. een onderwerp naar keuze uit de stof; literatuur in overleg.

Toetsing

Er zal een mondeling tentamen afgenomen worden.

2c. Christendom van de reformatie tot heden met bijzondere aandacht voor de moderne denkers uit de vrijzinnigheid

Docenten: Dr. P. Wansink en drs. A. van Lunteren

Jaar 2: voor beide onderdelen in totaal: 4 dagdelen, 6 studiepunten

Dr. P. Wansink

College 1:

De kerkhervorming in de 16 e eeuw

De 16^e eeuw is een van de boeiendste perioden uit de geschiedenis. De twee-eenheid van de Middeleeuwse kerk en staat werd brokkelde langzaam af. Er was een enorme religieuze vernieuwingsdrang. In dit college geven we aandacht aan 'drie reformaties', die van Luther en de Duitse vorsten, de stadsreformatie van Calvijn en de radicale reformatie. Tot slot is er enige aandacht voor het specifieke karakter van de Hervorming in de Nederlanden.

Literatuur:

Verplichte literatuur:

- Nico van den Akker en Peter Nissen, *Wegen en dwarswegen. Tweeduizend jaar christendom in hoofdlijnen*, Amsterdam, 1999, p. 147-191.

Aanbevolen literatuur:

- Herman J. Selderhuis (red.), *Handboek Nederlandse Kerkgeschiedenis*, Kampen, 2006, p. 219-277.

College 2:

De invloed van de Verlichting op de kerk en de reacties daarop in de periode van de romantiek en het Réveil.

Door de ontwikkeling van de wetenschap en de techniek in de 19e eeuw groeide het vertrouwen in de menselijke rede en tegelijk ook de twijfel aan de traditionele Bijbeluitleg en het kerkelijk gezag. In het Modernisme – later spreekt men van de Vrijzinnigheid - wordt getracht geloof en wetenschap met elkaar te verzoenen. Het groeiend rationalisme roept ook verzet op. In de periode van de Romantiek ontstaat een beweging als het Réveil die het christelijk geloof wil wegroepen uit burgerlijkheid en verstandelijkheid en de nadruk legt op persoonlijke geloofsbeleving en sociale beweging.

Literatuur:

Verplichte literatuur:

- Nico van den Akker en Peter Nissen, *Wegen en dwarswegen. Tweeduizend jaar christendom in hoofdlijnen*, Amsterdam, 1999, p. 223-250.

Aanbevolen literatuur:

- Eric Cossee, Tegendraadse theologie: terugblik op vier eeuwen vrijzinnigheid in Nederland, in: *Een beetje geloven. Actualiteit en achtergronden van het vrijzinnig christendom*, Amsterdam, 1999.

Introductie van het vak **Geschiedenis van de vrijzinnigheid in de 19^e en 20^e eeuw**

Inleiding

Het woord geschiedenis verwijst naar het verleden, naar wat geschied is, maar ook naar het verhaal dat over het verleden verteld wordt, de interpretatie van het verleden en de betekenis die daaraan wordt toegekend.

Eenzijds zijn we dus bezig met vragen als: wat heeft mensen ertoe gebracht om te denken en te handelen zoals zij hebben gedaan? In welke context gebeurde dat? Welke belangen speelden een rol? Hoe keken zij zelf tegen hun tijd aan? Etc.

Anderzijds zijn we bezig met onszelf en onze eigen tijd. Want hoe kijken wij tegen het verleden en de verhalen daarover aan? Vanuit welke positie? Welke betekenis geven wij aan het verleden? En waarom? Wat zijn ónze belangen daarbij?

Met dergelijke vragen zullen we bezig zijn, maar dan toegespitst op de geschiedenis van de vrijzinnigheid in 19^e en 20^e eeuw.

Het ene niet los van het andere! Want het verleden is geen 'object', dat je los van de onderzoeker kunt bestuderen. Wij maken immers zelf deel uit van de geschiedenis. Of met een speelse uitspraak van Francis Bacon (1561-1626): 'But men must know, that in this theater of man's life it is reserved only for God and angels to be lookers on.'

Met andere woorden: in de geschiedenis zijn wij geen toeschouwers, maar deelnemers.

Juist dit zelf onderdeel zijn van de geschiedenis maakt voor mij het vak zo boeiend!

We zullen stilstaan bij vrijzinnige (kerkelijke/theologische/religieuze) opvattingen en visies, en bij enkele belangrijke figuren uit de geschiedenis van de vrijzinnigheid in de 19e en 20e eeuw.

Jaar 1 (oriëntatiejaar)

3 dagdelen, 2 studiepunten

Toetsing d.m.v. een paper *) waarin een aantal kenmerken van de vrijzinnigheid worden genoemd en één ervan van eigen commentaar wordt voorzien. Bijvoorbeeld ten aanzien van het Schriftgezag; links- en rechts modernisme; opvattingen over Jezus (christologie), kerktype (ecclesiologie); Godsbeeld; mensbeeld; secularisatie; verdraagzaamheid; verhouding tot de wetenschap.

Verplichte literatuur:

1. Uit: Anne van der Meiden, *Een ander fundament. Orthodox en vrijzinnig*, Baarn, 1988, 1990, 'Inleiding' en hoofdstuk 1 'Kort begrip van de vrijzinnigheid' (p.11-34).

2. Uit: Nico van den Akker en Peter Nissen, *Wegen en dwarswegen. Tweeduizend jaar christendom in hoofdlijnen*, 4^e dr., Amsterdam, 2009 bestuderen:

- Uit hoofdstuk 5: De kerkhervorming: 'De Radicale Hervorming' (p.177-181);

- Hoofdstuk 6: 'Kerk en christendom tussen Hervorming en Verlichting' (p.192-216);

Afgezien kan worden van par. 52 'Het christendom wordt wereldgodsdienst; zending en missie' (p 216-222);

- Hoofdstuk 7: 'Kerk en christendom in de moderne tijd': geheel 9 (p.223-281).

3. Uit: W.B. Drees (red.) *Een beetje geloven*, Amsterdam, 1999: artikel van Eric H. Cossee, 'Tegendraadse theologie: terugblik op vier eeuwen vrijzinnigheid in Nederland' (p.181-200).

4. Collegestof.

Jaar 2

2 dagdelen, 3 studiepunten

Toetsing d.m.v. – naar keuze – een paper (5 à 7 pagina's *) of een mondeling tentamen, waarin het volgende aan de orde komt:

- enkele kenmerkende verschillen tussen Remonstranten, Doopsgezinden, NPB en VVP
- één van de figuren uit de vrijzinnigheid uit de 20e eeuw, en wel

- tegen de achtergrond van de geschiedenis van het christendom, zoals je die uit de hierboven aangegeven literatuur hebt bestudeerd,
- en geplaatst in haar of zijn contemporaine context.
- c) - korte reflectie op je eigen verhouding tot de geschiedenis van de vrijzinnigheid.

Verplichte literatuur:

1. Rienk Klooster, *Het vrijzinnig protestantisme in Nederland*, Kampen, 2006 (135 pagina's).
2. Corrie Jacobs, Arne Jonges e.a. (red.) *Tegendraads. Vrijzinnige stemmen op het kruispunt van geloven en denken*, Budel, 2005. Hieruit: 'Ten geleide' door Lammert Leertouwer, en de hoofdstukken I (over Annie Mankes-Zernike), II (over Nicolette Bruining), III (over Karel Hendrik Roessingh), V (over Gerardus Horreüs de Haas) en VIII (over Conrad Willem Mönnich).
3. Over de rol van de psychologie in de huidige theologie: de bespreking van: Dr. P.E. Jongsma – Tieleman, *Godsdienst als speelruimte voor verbeelding. Een godsdienstpsychologische studie*, Kampen, 1996 door Johan Blaauw.
4. Collegestof.

Niet alle literatuur is even gemakkelijk verkrijgbaar.

Daarom attenderen wij op de **bibliotheek** van de Vrijzinnige Geloofsgemeenschap NPB op het landelijk bureau in Zwolle (Thorbeckegracht 11, 8011 VL; tel.: 038 – 42 11 333).

Van het boek *Tegendraads* zijn een aantal exemplaren in het bezit van de opleiding; deze kunnen geleend worden.

*) zie voor aanwijzingen omtrent het schrijven van papers elders in deze digitale studiegids.

2d. Spirituele literatuur in de geschiedenis van het christendom

Docent: dr. P. Wansink

Jaar 1 (oriëntatiejaar)

1 dagdeel, 3 studiepunten

Toetsing

Tentamen, waarvoor de volgende eisen gelden:

1. Bestudering van F. Maas, *Spiritualiteit als inzicht. Mystieke teksten en theologische reflecties*, Zoetermeer, 1999.
2. Schrijven van een paper van minimaal 3 en maximaal 5 bladzijden over een van de personen die in het boek van Maas behandeld worden. Daartoe dient de informatie niet uit Maas te komen, maar langs andere wegen (bijvoorbeeld via de Openbare Bibliotheek) verkregen te worden. In de paper kan nader op het leven en denken van de gekozen persoon worden ingegaan of een analyse en persoonlijke reflectie van een zelf gelezen werk van die persoon gegeven worden. Over het onderwerp van de paper wordt vooraf met de docent overleg gepleegd.
3. Het tentamen wordt mondeling afgenomen, waarbij de paper onderdeel van het gesprek zal zijn. Daarom dient de paper uiterlijk één week voor het tentamen in het bezit van de docent te zijn.

Literatuur

Verplichte literatuur:

- F. Maas, *Spiritualiteit als inzicht. Mystieke teksten en theologische reflecties*, Zoetermeer, 1999.

Aanbevolen literatuur:

- J. Baers e.a. (red.), *Encyclopedie van de mystiek. Fundamenten, tradities, perspectieven*, Kampen/Tielt, 2003.
- T. van den Berk, *Mystagogie: inwijding in het symbolisch bewustzijn*, Zoetermeer, 1999.

- H.H. Blommestijn en F.A. Maas, *Kruispunten in de mystieke traditie. Tekst en context van Meester Eckhart, Jan van Ruusbroec, Teresa van Avila en Johannes van het Kruis*, 's Gravenhage, 1990.
- H.H. Blommestijn (red.), *Tot op de bodem van het niets: Mystiek in tijd van oorlog en crisis (1920-1970)*, Kampen, 1991.
- K. Bouwman en K. Bras (red.), *Werken met spiritualiteit*, Kampen, 2002.
- *Meister Eckhart. Het boek van de goddelijke troost*, vertaald door Bruno Nagel e.a., 3^e druk, Kampen, 1997.
- Dag Hammerskjöld, *Merkstenen*, 4^e druk, Kampen, 2002.
- *Het verstoorde leven. Dagboek van Etty Hillesum (1941-1943)*, ingeleid door J.G. Gaarlandt, 6^e druk, Haarlem, 1981.
- P. Mommaers, *De brieven van Hadewijch*, Kampen, 1990.
- H.W.J. Vekeman, *Hoezeer heeft God mij bemind: Beatrijs van Nazareth 1200-1268. Vertaling van de Latijnse vita met inleiding en commentaar*, Kampen, 1993.

3. GODSDIENSTWETENSCHAPPEN

3a. Mensen en hun godsdiensten (godsdienstfenomenologie, godsdienstsociologie, godsdienstpsychologie, godsdienstgeschiedenis)

Docent: Dr. L. Minnema

Algemene doelstelling voor het vak godsdienstwetenschappen

Studenten zijn na afloop in staat structurele verbanden aan te geven tussen bepaalde algemeen-menselijke thema's en manieren waarop uiteenlopende religies daarmee omgaan

Jaar 1 (Oriëntatiejaar)

3 dagdelen, 3 studiepunten

Specifieke doelstelling voor de cursus in de Propedeuse

Studenten zijn in staat tot zelfstandige verwerking van de op cursus behandelde en thuis bestudeerde stof in de vorm van een schriftelijke opdracht

Inhoud

Eerste dagdeel

Thema: Offers en zelfopoffering

Vraagstelling: Hoe en waartoe offeren religieuze mensen?

Tweede dagdeel

Thema: Overgangsrituelen

Vraagstelling: Wanneer en waarom doen mensen aan ritueel?

Derde dagdeel

Thema: Religieus pluralisme en globalisering

Vraagstelling: Wat is de uitwerking van de globalisering op religies wereldwijd?

Schriftelijke opdracht (inleverdatum half november, 65 zelfstudie-uren)

Geef een analytische samenvatting (geen opsomming maar bondige beschrijving) 1. van de kwesties die aan de orde komen en 2. van de argumentatie (hoe de kwesties aan de orde komen) per hoofdstuk in eigen woorden van Frédéric Lenoir, *Een geschiedenis van onze goden*. Kampen/Leuven, 2010; 3. geef bovendien aan wat je het meest overtuigend vindt en vervolgens 4. wat je het minst overtuigend vindt aan deze visie op de godsdienstgeschiedenis.

Jaar 2

3 dagdelen, 3 studiepunten

Doelstelling (specifiek voor jaar 2)

Studenten zijn in staat om thematisch geordende vergelijkend-godsdienstwetenschappelijke stof in eigen woorden weer te geven.

Inhoud

Eerste dagdeel

Thema: Heilige oorlogen

Vraagstelling: Hoe verhouden religies zich tot macht en geweld?

Tweede dagdeel

Thema: Het menselijk drama

Vraagstelling: Hoe dachten de Grieken (tragedies) en hindoeïstische Indiërs (Bhagavadgita) over de 'tragische vrijheid' van het menselijk handelen?

Derde dagdeel

Thema: Mystieke ervaring

Vraagstelling: Zijn alle mystieke ervaringen uiteindelijk één?

Schriftelijk tentamen (datum? , 65 zelfstudie-uren)

Tentamenstof voor het schriftelijk tweedejaars-tentamen: de op cursus behandelde stof, en J. Sperna Weiland, *Antwoord: Gestalten van geloof in de wereld van nu*. Amsterdam, 1975, of de recentere editie zonder illustraties, hoofdstuk 3 'Vergelijkend overzicht van de godsdiensten' (verplicht). Aanbevolen leesstof: hoofdstuk 2.

Tentameneisen

De eerstejaars-opdracht en de tweedejaars-tentamenstof vormen een inhoudelijke verdieping en/of verbreding van de lesstof. De opdrachten worden becijferd.

3b. Islamitische spirituele teksten

Docent: wordt nog bekend gemaakt

Jaar 2

2 dagdelen, 2 studiepunten

Doelstelling:

Kennismaking met de spirituele literatuur van de islam, en daardoor het ontdekken van herkenningspunten en verschillen.

Inhoud:

De aangeleverde reader bevat citaten uit de Koran, de Hadith en uit andere religieuze en mystieke teksten van de islam.

Toetsing:

door middel van een paper van zes tot acht pagina's, zoals nader omschreven in de reader.

Literatuur:

Verplichte literatuur: n.v.t.

Aanbevolen literatuur:

enkele boeken worden aanbevolen in de reader:

- een vertaling van de Koran (van Leemhuis, nieuwe Kramers, of Arberry)
- bloemlezing uit de Hadith (b.v. Tuinen der oprechten)
- algemene inleiding tot de islam (b.v. van Abdus Sattar, Schimmel, Waardenburg)

4. FILOSOFIE/GODSDIENSTFILOSOFIE

Docent: dr. J.J. van Es

Doelstelling

Het doel van de colleges is de relevantie van de hedendaagse filosofische discussies voor de theologie en het pastorale werk te ervaren.

Jaar 1 (oriëntatiejaar)

3 dagdelen, 4 studiepunten

In dit jaar wordt ingegaan op de hermeneutiek: de vraag naar de betekenis, in het bijzonder van godsdienstige taal, liturgische tekst, geestelijk lied, belijdenisgeschrift, dogma, gebed, etc.

Op welke wijze kan zulk taalgebruik worden verstaan? Aandacht krijgt in ieder geval de hermeneutiek van Gadamer en het werk van Ricoeur.

Toetsing

In overleg wordt een boek of een aantal artikelen over hermeneutiek ter bestudering gekozen. Tijdens de colleges zullen hiervoor suggesties worden gedaan. Deze stof wordt besproken in een tentamengesprek tussen student en docent.

Jaar 2

3 dagdelen, 4 studiepunten

In dit jaar wordt ingegaan op het denken dat wel met 'postmodernisme' wordt aangeduid. Wij denken in vele opzichten anders dan een generatie geleden. Hoe zijn die veranderingen tot stand gekomen en wat voor consequenties hebben die voor de manier waarop geloof wordt geleefd en besproken?

Toetsing

Het schrijven van een uitvoerige bespreking van een van de onderstaande boeken voor een denkbeeldig vakblad van pastorale werkers. In die recensie moet een bondige en heldere samenvatting worden gegeven van de inhoud van het gekozen boek, gevolgd door een kritische bespreking van de relevantie van het boek voor een of meer thema's uit de pastorale praktijk. Bij de beoordeling stelt de docent zich op als een beroepsgeenoot met zoveel kennis van de filosofie als binnen de opleiding voor vrijzinnig pastoraat verkregen wordt. Voor de student moet dan duidelijk zijn waar het boek over gaat en wat hij er al of niet aan kan hebben voor zijn werk en waarom.

De boeken zijn dunner naar mate ze moeilijker te lezen zijn. Geen van de drie is gemakkelijk. Er staat dan ook ongeveer 80 uur studietijd voor. Die zal in de meeste gevallen ook nodig zijn.

- C.H. Lindijer, *Postmodern bestaan; menszijn en geloven in een na-moderne cultuur*, Zoetermeer, 1998.
- P. de Martelaere (ed.), *Het dubieuze denken; geschiedenis en vormen van wijsgerig scepticisme*, Kampen, 1996.
- G. Vattimo, *Ik geloof dat ik geloof*, Amsterdam, 1998.

Eventueel kan een ander bij de opleiding passend boek worden gekozen in overleg met de docent.

Literatuur

Aanbevolen:

De hierboven genoemde literatuur. Andere relevante boeken zullen tijdens de colleges genoemd worden.

5. ETHIEK

Docent: drs. K. van Roermund

Jaar 3

4 dagdelen, 4 studiepunten

Doelstelling

Doelstelling van de lessen ethiek binnen de opleiding is dat de studenten na afloop zelfstandig kunnen denken over ethische kwesties uit de samenleving. Zij kunnen de aangeboden theorie op een verantwoorde wijze toepassen op de casussen, zodat hierdoor de morele vragen uit de praktijk op een gestructureerde manier behandeld kunnen worden. De lessen kunnen gezien worden als inleiding op het gebied van ethiek. Het geeft de student handvatten mee om straks in het werk als pastoraal werker of geestelijk verzorger een zinvolle bijdrage in het gesprek over ethische vragen te kunnen geven.

Inhoud van de lessen

LES 1

Kennismaking, Inleiding ethiek, soorten ethiek, waarden en normen.

Het ethisch stappenplan: verschillende modellen (o.a. het Utrechtse model, het Nijmeegse model)

Uitdelen van de reader en de eindopdracht.

We werken na de theoretische inleiding verder aan de hand van casussen.

Na deze les kan de planning van Ethiek worden bijgesteld. Persoonlijke inbreng van studenten is welkom.

De reader bevat de volgende artikelen:

- Leget, Carlo: Menselijke waardigheid en humanisering van de zorg.
Uit : Tijdschrift Geestelijke verzorging. Jrg 14, april 2011, p. 8-17.
- Manschot, H & Dartel, H. van: In gesprek over goede zorg. Overlegmethoden voor ethiek in de praktijk. Amsterdam, z.j, p. 203-224.
- Nistelrooy, I. van: Brand in mijn gebeente. Een nieuw denken over zorg.
Uit: Mededelingen van de Levinas-studiekring. Jrg. 9; december 2009, p. 3-24.
- Heijst, Annelies van : Weetbaar en meetbaar. Naar relationele maatstaven voor de kwaliteit van zorg. Uit: Evidentie en existentie. Evidence-based behandelen en verder. Tilburg, 2010, p. 46-60.

Les 2

Thema: Zorgethiek. De drie artikelen uit de reader zijn vooraf bestudeerd.

Gesprek over zorgethiek: wat wordt er precies onder verstaan? Ontwikkelingen binnen zorgethiek.

Relatie voorganger/geestelijk verzorger en pastoraal/zorgvrager.

Bespreking van de casussen: bejegening, autonomie, afhankelijkheid.

Zorgethiek en presentiepastoraat. Ethiek van de voorganger, pastoraal werker / geestelijk verzorger rondom concrete vragen

Les 3 en 4

Bespreking van steeds terugkerende thema's vragen binnen de gezondheidszorg, o.a. euthanasie, hulp bij zelfdoding, behandelen of stoppen met behandelen, reanimatiebeleid en palliatieve zorg .

Begeleiding hierbij door de geestelijk verzorger en/of pastoraal werker, voorganger.

Les 4 In deze les volgt een presentatie door de studenten van een eigen casus

Toetsing

De toetsing bestaat uit het schrijven van een paper

In de paper (omvang: vijf tot zeven pagina's A-4) beschrijf je allereerst de probleemstelling: wat zie je in je omgeving wat je zorgen baart of wat bij jou vragen oproept?

Vanuit deze beschrijving wordt de ethische vraag geformuleerd. Uit een casus kunnen je meerdere ethische vragen geformuleerd worden, maar de keuze dient tot één beperk te worden die volgens de student van belang is.

Daarna wordt de casus met behulp van de geraadpleegde theorie uitgewerkt.

Zie ook de aanbevolen literatuur, hieronder.

De student toont aan dat deze theorie zinvol gebruikt kan worden bij de casusuitwerking en bij het beantwoorden van de ethische vraag.

In het volgend hoofdstuk wordt de eindconclusie geschreven. Daarin wordt aangetoond dat de theorie aansluit bij de praktijk.

De student laat duidelijk zien waar hij zelf staat in deze casus. En met welke redenen. Is hij het eens met de theorie, of waar juist niet? Welke redenen liggen daaraan ten grondslag? Er dient een literatuurlijst vermeld te worden.

De paper eindigt met een korte evaluatie van de lessen Ethiek. Wat is geleerd, wat was zinvol, wat ontbrak?

Iedere student levert de paper individueel in. De presentatie op de middag van de laatste les januari kan in groepjes van twee of drie studenten plaatsvinden.

Beschrijving van een casus

- De hoofdpersonen en de omstandigheden worden (geanonimiseerd) genoemd en - als het ertoe doet - ook het tijdstip en de plaats.

- De beschrijving bevat slechts feiten, geen meningen, normen, interpretaties of verwijzingen naar latere ontwikkelingen.

- Zij bevat geen informatie, die irrelevant is voor het morele probleem.

- De beschrijving dient simpel en duidelijk te zijn, er dient afgezien te worden van beroepstaal, van vakjargon.
- Uit de beschrijving dient niet te blijken welke gedragslijn er mogelijk gevolgd kan worden.
- De casus eindigt met de vraag om welke kwestie het precies gaat.

Aanbevolen literatuur voor het schrijven van de paper:

- A. Baart, *Aandacht. Etudes in presentie*, Utrecht, 2005.
- H. Buijssen en R. Bruntink, *Oog voor zorgenden in de palliatieve zorg*, Nijmegen, 2003.
- B.E. Chabot en S. Braam: *Uitweg. Een waardig levenseinde in eigen hand*. Amsterdam, 2010.
- A. van Heijst, *Menslievende zorg. Een ethische kijk op professionaliteit*, Zoetermeer, 2006.
- C. Leget, *Ruimte om te sterven. Een weg voor zieken, naasten en zorgverleners*, Arnhem, 2003.
- M. Nussbaum, *Oplevingen van het denken. Over de menselijke emoties*, Amsterdam, 2004.
- M. Nussbaum, *Wat liefde weet. Emoties en moreel oordelen*, Amsterdam, 1998.
- G. Widdershoven, *Ethiek in de kliniek. Hedendaagse benaderingen in de gezondheidsethiek*, Amsterdam, 2000.

Daarnaast kan voor het schrijven van de paper gebruik gemaakt worden van de vele (en vaak goede) literatuur die door ethici geschreven is. Bij twijfel graag neme men contact op met de docent.

6. RELIGIEUS HUMANISME

Docent: mevr. drs. L. Scherpenzeel

Doelstelling

Inzicht verwerven in het Religieus Humanisme als vrijzinnige levensbeschouwelijke stroming. En wel vanuit verschillende perspectieven: hedendaags, historisch, cultureel, filosofisch, ethisch, religieus. Religieus Humanisme is een levensvisie die inspiratie wil bieden bij levensvragen als: 'Wie ben ik, wat is goed, hoe richt ik mijn leven in, wat betekenen ik voor anderen?' Vanuit de overtuiging dat mensen – in verbondenheid - in staat zijn zin en betekenis te zoeken, te vinden en te ervaren in hun bestaan en de werkelijkheid die alles omvat en doordringt. In verwondering over het geheim en de dieptedimensie van het bestaan. Een proces van levensbeaming (Otto Duintjer).

De vraag hoe jezelf te verhouden tot de religieus humanistische visie op leven en sterven komt in het tweede jaar expliciet in twee interactieve colleges aan de orde.

Jaar 1 (oriëntatiejaar)

2 dagdelen, 2 studiepunten

Inleidend college over het Religieus Humanisme.

- Bronnen: Klassieke Grieks/ Romeinse Oudheid, Renaissance, Verlichting.
- Waardeclusters: vrijheid, verbondenheid, levenskunst, verbeeldingskracht.
- De verhouding Humanisme, religie en spiritualiteit.

Toetsing

Verlag van 2 pagina's A4, waarin een beschrijving van het Religieus Humanisme met verwijzing naar literatuur en een reflectie op twee uitgekozen onderdelen.

Jaar 2

2 dagdelen, 2 studiepunten

1° deel: Een interactief college over stervensbegeleiding vanuit een humanistische visie op sterven.

- Betekenis van het sterven
- Wat is stervensbegeleiding?
- Gebruiken en rituelen

- Ethische beslissingen rond het levenseinde

Toetsing

Reflectieverslag (2 A4) over het college met verwijzing naar literatuur en eigen ervaringen. 2^e deel: Een tweede interactief college over levenskunst. Geschiedenis van de levenskunst van Socrates, Plato tot en met Nussbaum en Schmid. Wortels van levenskunst in de klassieke filosofie, gericht op gemoedsrust, innerlijke vrijheid, verbondenheid en geluk. Actieve en contemplatieve stijlen. Grote vragen rond grote thema's zoals innerlijke orde, geestelijke onafhankelijkheid, aandacht, lustbeleving, geluk en genot, emoties en zelfbeheersing, maar ook pijn, lijden en eenzaamheid. Mede door Foucault weer op de filosofische agenda gezet uit teleurstelling over onverschilligheid en gebrek aan levenskunst van de moderne mens.

Toetsing in een reflectieoefening (met uitwisseling) op persoonlijke waarden die van wezenlijk belang zijn inclusief de vraag hoe je daarin te oefenen.

Literatuur

Verplichte literatuur:

In de eerste les zal een reader met verplichte artikelen worden uitgereikt.

Aanbevolen literatuur:

- Leo Apostel, *Atheïstische spiritualiteit*, Brussel, 1998.
- Joep Dohmen (red.), *Over Levenskunst. De grote filosofen over het goede leven*, Amsterdam, 2002.
- Otto Duintjer, *Onuitputtelijk is de waarheid*, Budel, 2002.
- Alphons van Dijk, *Over (de) Verlichting; een inleiding tot het boeddhisme voor humanistisch geïnspireerde mensen*, Leende, 1999.
- Joachim Duyndam e.a. (red.), *Humanisme en religie; controverses, bruggen, perspectieven*, Delft, 2005.
- E.G. Hoekstra en M.H. Ipenburg. *Wegwijs in religieus en levensbeschouwelijk Nederland*, 3^e druk, Kok, 2000: zie Religieus humanisme.
- Ton Jorna, Denise de Costa en Marijn ten Holt, *De moed hebben tot zichzelf. Ety Hillesum als inspiratiebron bij levensvragen*, Utrecht, 1999.
- Wouter Kuilman, *Een mantel met sterren; religieus humanisme in het Humanistisch Verbond*, Utrecht, 2001.
- Theo van Leeuwen en Heidi Muijen (red.), *De innerlijke weg. Spirituele tradities over verinnerlijking*, Kampen, 2007.
- R.M. Nepveu. 'Religieus humanisme. Enkele fenomenologische opmerkingen', in A.D. Fokker en R.M. Nepveu, (red.) *Onderweg met Prof. Dr. P. Smits. 25 opstellen ter gelegenheid van zijn 90-ste verjaardag*. Stichting N.V.O., 1996, pp. 14-19. Zie ook andere publicaties van dr. A.D. Fokker over religieus humanisme.
- R.M. Nepveu. 'Religieus humanisme als open levenshouding', in *Nieuwe Stemmen* 86 (2003), pp. 7-12.
- Martha C. Nussbaum, *De breekbaarheid van het goede. Geluk en ethiek in de Griekse filosofie en literatuur*, Amsterdam, 2006.
- *Rekenschap* jg 35, nr 1 (maart 1988), Thema: Religieus humanisme.
- *Rekenschap* jg 40, nr 2 (juni 1990), Thema: Humanisme en spiritualiteit.
- P. Smits, *Veranderend wereldbeeld, mensbeeld, godsbeeld*, Assen, 1981.
- F. Spits, 'Rede en religie', in *Bevrijdend Humanisme*, Amsterdam, 1965, pp. 95-100.
- Robert C. Solomon, *Spiritualiteit voor sceptici*, Baarn, 2004. Vertaling door Ronald Kuil; oorspronkelijke titel: *Spirituality for the skeptic: the thoughtful love of life*, Oxford, 2002.
- *Tijdschrift voor Humanistiek*, jg 4, nr 13 (maart 2003), Thema: Humanisme en spiritualiteit.
- Han F. de Wit, 'Boeddhisme als een spiritueel humanisme' in F. Elders, *Humanisme en boeddhisme; een paradoxale vergelijking*, Nieuwerkerk a/d IJssel/Brussel, 2000.

7. GELOOFSBEZINNING (SYSTEMATISCHE EN HERMENEUTISCHE THEOLOGIE) EN LEVENSBESCHOUWING

Docent: dr. J.H. Sonderen

Doelstelling (algemeen)

Aan de hand van centrale theologische en filosofische begrippen en kunstzinnige uitingen doe je onderzoek naar mogelijke inhouden van godsgeloof en leer je het christelijk theologisch gedachtegoed verstaan als een complex van samenhangende gedachten en 'spreekregels'. Je leert geloof ook te verstaan als een inspirerende levensvisie voor mensen van deze tijd. Geloven vergt – zeker van pastores en geestelijk verzorgers – een voortdurende reflectie en intellectuele verantwoording in dialoog met de moderne cultuur. De spirituele beleving en interpretatie van dit proces leer je tevens bezien vanuit de actuele context van de wereldgodsdiensten en van de man-vrouwverhoudingen. Het is de bedoeling dat je komt tot aanscherping van jouw eigen positie.

Jaar 2

2 dagdelen, 4 studiepunten

Doelstelling (specifiek)

Oriëntatie

Toetsing

Wordt nader bekendgemaakt.

Literatuur

Verplichte literatuur:

- K. Armstrong, *De wenteltrap. Mijn weg uit de duisternis*, Amsterdam, 2003.
- G. van den Brink, *Oriëntatie in de filosofie. Westerse wijsbegeerte in wisselwerking met geloof en theologie*, 3^e druk, Zoetermeer, 2007.
- O. Duintjer, *Onuitputtelijk is de waarheid*, Budel, 2002.
- H. Küng, *Credo. De Apostolische Geloofsbelijdenis toegelicht voor tijdgenoten*, Kampen, 1993 (is gelijk aan *Einfuehrung in den christlichen Glauben*, 2008).
- H. Küng, *Wat ik geloof*, Kampen, 2010.

Aanbevolen literatuur:

- A. van de Beek, *Van Kant tot Kuitert en verder. De belangrijkste theologen uit de 19^e en 20^e eeuw*, Kampen, 2009.
- H. Berkhof, *Christelijk geloof. Een inleiding tot de geloofsleer*, Nijkerk, 1993.
- K. Biezeveld, *Als scherven spreken. Over God in het leven van alledag*, Zoetermeer, 2008.
- M. Buber, *De weg van de mens*, Utrecht, 1996.
- M. Buber, *Dialogisch leven*, Utrecht, 2007.
- M. Buber, *Ik en Jij*, 10^e druk, Utrecht, 2003 (ook eerdere drukken zijn bruikbaar).
- M. Buber, *Twee wijzen van geloven*, 4^e druk, Wassenaar, z.j.
- B. Dicou en J. Goud (red.), *Een mens – vol van Geest. Jezus in woord en beeld*, Zoetermeer, 2008.
- E. Flesseman–van Leer, *Geloven vandaag*, 6^e druk, Nijkerk, 1987.
- H. Geerts en H. Meyer-Wilmes (red.), *Als man en vrouw. Spiritualiteit in veranderende man-vrouwverhoudingen*, Nijmegen, 2003.
- J.F. Goud en K. Holtzapffel (red.), *Wij geloven – wat geloven wij?* Zoetermeer, 2004.
- F.W. Graf, *2000 Jaar theologie*, 2 delen, Amsterdam, 2009.
- A.J. Heschel, *God zoekt de mens. Een filosofie van het jodendom*, Amsterdam, 2004.
- C.J. den Heyer, *Ruim geloven. Een theologisch zelfportret*, 3^e druk, Zoetermeer, 2001.
- C. J. den Heyer, *Verlichte voorgangers. De strijd tussen dogma en Bijbel in Nederland*, Zoetermeer, 2011.

- A. Houtepen, *Theologen op zoek naar God. Twintig portretten van katholieke theologen uit de tweede helft van de 20ste eeuw*, Zoetermeer, 2001.
- A. Houtepen, *Uit aarde, naar Gods beeld. Theologische antropologie*, Zoetermeer, 2006.
- A. Jonges, *Alsof het zo is... Doen, geloven, denken*, Budel, 2006.
- E. Kopmels, *Christus en cultuur. Beelden van Christus in de moderne theologie*, Budel, 2005.
- H. Küng, *Christen zijn*, Hilversum, 1975.
- H. Küng, *Bevochten vrijheid. Memoires*, Kampen, 2003.
- H. Küng, *Omstreden waarheid. Memoires*, Kampen, 2008.
- H. Küng, *Het begin van alle dingen. Natuurwetenschap en religie*, Kampen, 2008.
- H. Küng, *Het christendom. Wezen, geschiedenis en toekomst*, Kampen, 2009.
- H.M. Kuitert, *Hetzelfde anders zien. Het christelijk geloof als verbeelding*, Kampen, 2005. Zie ook P. Pronk, *Fluiten in het donker. In gesprek met Harry Kuitert*, Kampen, 2006.
- K.J. Kuschel, *Strijd om Abraham. Wat joden, christenen en moslims scheidt en bindt*, Zoetermeer, 2001.
- J. van Laarhoven, *De beeldtaal van de christelijke kunst. Geschiedenis van de iconografie*, Nijmegen, 1992.
- C.J. Labuschagne, *Zin en onzin over God. Een kritische beschouwing van gangbare godsvoorstellingen*, 2^e druk, Zoetermeer, 1995. (zie ook www.labuschagne.nl)
- M. van Leeuwen en M. de Haardt (red.), *Teksten van mijn leven. Grote teksten uit de christelijke traditie*, Zoetermeer, 2007.
- C.H. Lindijer, *Op verkenning in het postmoderne landschap*, Zoetermeer, 2003.
- F.-W. Marquardt, *Bij de slip van zijn kleed ... Een christelijke theologie na Auschwitz*, Baarn, 2003.
- A. Mc Grath, *Christelijke theologie. Een introductie*, Kampen, 3^e druk, 2005.
- A. van der Meiden, *Duurzaam geloven*, Baarn, 2000.
- E. Meijering, *Karl Barth. Theoloog in de wereld*, Kampen, 2010.
- E. Meijering, *Wie is Jezus Christus? Een vrijzinnig-orthodox antwoord*, Kampen, 2010.
- F. Rosenzweig, *De ster van de verlossing*, (vert. A. van Ligten), Delft, 2000.
- J. van Saane, *Religie is zo gek nog niet. Een introductie in de godsdienstpsychologie*, Kampen, 2010.
- E. Schillebeeckx, *Mensen als verhaal van God*, Baarn, 1989.
- H.J. Siebrand, *Mooi weer spelen. Over religie en verandering*, Budel, 2006.
- H. Stamperius, *Kleine theologie voor leken en ongelovigen*, Kampen, 2005.
- W. Stoker, B. Vedder en H.M. Vroom (red.), *De Schriften verstaan. Wijsgerig-hermeneutische en theologisch-hermeneutische teksten*, Zoetermeer, 1995.
- P. Tillich, *De moed om te zijn. Over de menselijke persoonlijkheid en de zin van het bestaan*, Utrecht, 2004.

Studenten wordt geadviseerd kennis te nemen van *Speling. Driemaandelijks tijdschrift voor bezinning*, te bestellen via e-mail: speling@drukkerijgianotten.nl.

Jaar 3

2 dagdelen, 2 studiepunten

Doelstelling (specifiek)

Voortgezette oriëntatie

Toetsing

Wordt nader bekendgemaakt.

Literatuur

Verplichte literatuur:

Na overleg.

Aanbevolen literatuur: Zie onder Jaar 2.

8. SOCIAAL-PASTORALE WETENSCHAPPEN IN ACTIE

8a. Pastorale gespreksvoering en pastorale psychologie

Docenten: mevr. drs. L. Lafeber, drs. A. van Lunteren

Doelstelling (algemeen)

Toerusting van de student - in een wisselwerking van theorie (kennis), reflectie daarop (inzicht) en praktische oefeningen - met datgene wat zij/hij ten minste nodig heeft om als pastor te kunnen functioneren.

Daarbij zijn van belang:

- zelfkennis en eigen spiritualiteit;
- kennis van en inzicht in verschillende visies op pastoraat;
- kennismaking met verschillende pastorale werkvelden;
- kennis van en inzicht in een aantal aspecten van de pastorale psychologie;
- het ontwikkelen van een bij de eigen persoonlijkheid passende visie op pastoraat en een daarmee corresponderende pastorale attitude;
- inzicht in en toepassing van technieken van pastorale gespreksvoering, gericht op 'actief pastoraat', dat beoogt vooral de pastorant 'het werk' te laten doen.

Jaar 1 (oriëntatiejaar)

6 dagdelen, 4 studiepunten

Doelstelling (specifiek)

In dit traject ligt de nadruk op een eerste verkenning en oriëntatie, en het leggen van een basis voor een eigen visie op pastoraat en een daarmee corresponderende pastorale grondhouding.

De student maakt aan de hand van literatuur kennis met enkele belangrijke visies op pastoraat en met verschillende pastorale werkvelden, en gaat op zoek naar een eigen pastorale grondhouding en een daarmee corresponderende visie op pastoraat.

Daarbij is van belang dat de student enig inzicht krijgt in de 'systemen' waarvan mensen (inclusief de pastor zelf) deel uitmaken en de wetmatigheden die daarbinnen spelen.

In dat kader leert de student begrippen kennen als: homeostase, emotionele driehoeken en triangulatie. Ook leert zij/hij het belang van zelfdifferentiatie en niet-angstige of ontspannen aanwezigheid, de directe rede, de intra-psychische informatie.

Er wordt een begin gemaakt met het bestuderen van: R. Ganzevoort en J. Visser, *Zorg voor het verhaal, achtergrond, methode en inhoud van pastorale begeleiding*, Zoetermeer, 2007 (zie literatuurlijst).

Toetsing

1. Het schrijven van een paper.

In deze paper dient de student in elk geval te laten zien, dat zij/hij de literatuur bestudeerd heeft en in staat is tot een eigen verwerking daarvan.

Daartoe kan de student *bijvoorbeeld*:

- reflecteren over enkele definities van 'pastoraat' en de eigen positie daarin;
- haar/zijn verhaal verankeren in enkele overwegingen m.b.t. de eigen spiritualiteit;
- een aspect van het pastoraat belichten, bijv. aan de hand van een casus en/of een artikel uit tijdschrift of krant;
- een eigen verwerking geven van begrippen als: actief pastoraat – niet-angstige, ontspannen aanwezigheid – zelfdifferentiatie – triangulatie;
- commentaar leveren op de toenemende 'ontschotting' tussen pastoraat en psychotherapie;
- uiteenzetten hoe zij/hij pastoraat ziet in:
 - a) een vrijzinnige geloofsgemeenschap;
 - b) een instelling;
 - c) als 'pastoraat op maat' (bijv. met behulp van internet);
- ingaan op de relatie godsbeeld – mensbeeld – pastoraat.

2. Een begin maken met schriftelijke reflectie op het boek van R. Ganzevoort en J. Visser.

Literatuur:

Verplichte literatuur:

- R. Ganzevoort en J. Visser, *Zorg voor het verhaal, achtergrond, methode en inhoud van pastorale begeleiding*, Zoetermeer, 2007
- H. Zock, 'De brief van de karper: geloven in de tijd van de psychologie', in: W.B. Drees (red.), *Een beetje geloven. Actualiteit en achtergronden van het vrijzinnig christendom*, Amsterdam, 1999.
- Het tijdens de colleges uitgereikte materiaal (samengesteld door de docent).

Aanbevolen literatuur:

- M. Blom, *Een mens die mensen vergezelt. Pastoraal vademecum*, Zoetermeer, 2001.
- M. Blom, *Als woorden tekort schieten. Pastorale actiemogelijkheden*, Zoetermeer, 2003.
- J. Bodisco Massink, *Als een heilige tekst. Opstellen over pastoraat en psychotherapie*, Tilburg, 2004 (te bestellen via www.ksgv.nl).
- J. Dijkstra, *Gespreksvoering bij geestelijke verzorging. Een methodische ondersteuning om betekenisvolle gesprekken te voeren*, Soest, 2007.
- Gerben Heitink, *Pastorale zorg. Theologie, differentiatie, praktijk*, Kok / Kampen 1998
- H. Stroeken, *Kleine psychologie van het gesprek*, 4e druk, Amsterdam, 2000.

Jaar 2 en 3

Jaar 2: 2 dagdelen, 2 studiepunten

Jaar 3: 4 dagdelen, 2 studiepunten

In dit traject vindt een verdere uitwerking en verdieping plaats van de stof van het oriëntatiejaar. Bovendien wordt aandacht gegeven aan de eigen spiritualiteit van de student. Daarbij kunnen als vormen van pastoraat ook (aspecten van) bibliodrama en spiritueel bijbellezen aan de orde komen.

De pastorale gespreksvoering maakt onderdeel uit van de stage die de student in deze periode loopt. In de zogeheten 'coachgroep' worden de stagewerkzaamheden, o.a. aan de hand van verbatims, besproken.

De schriftelijke reflectie op het boek van R. Ganzevoort en J. Visser wordt in dit traject voortgezet.

Toetsing

1. Het belangrijkste toetsingsmoment wordt gevormd door de stage.
2. Opdrachten en oefeningen: De theorie zal steeds vertaald worden in korte oefeningen ('vignetjes'), waardoor wat men leert ook 'aan den lijve' wordt ervaren.
3. Voortgezette schriftelijke reflectie op: R. Ganzevoort en J. Visser, *Zorg voor het verhaal, achtergrond, methode en inhoud van pastorale begeleiding*, Zoetermeer, 2007

Literatuur jaar 2 en 3:

Verplichte literatuur (zie ook bij jaar 1)

- A. Grün en R. Robben, *Grenzen stellen*, Kampen, 2005.
- R. Ganzevoort en J. Visser, *Zorg voor het verhaal, achtergrond, methode en inhoud van pastorale begeleiding*, Zoetermeer, 2007.
- P. van Middelaar, *Spiritualiteit en zorgverlening*, Tiel, 2005.
- H. Stroeken, *Kleine psychologie van het gesprek*, 4e druk, Amsterdam, 2000.

Aanbevolen literatuur (zie ook bij jaar 1):

- H. Andriessen, *Oorspronkelijk bestaan. Geestelijke begeleiding in onze tijd*, Baarn, 1996.
- H. Andriessen, *Een eigen weg te gaan. Ouderen en spiritualiteit*, Kampen, 2004.
- M. van den Berg, *Door je verdriet heen groeien*, 13e druk, Kampen, 2008.
- R. Bons-Storm, *Hou gaat het met jou? Pastoraat als komen tot verstaan*, Kampen, 1989.
- R. Bons-Storm, *Kracht en kruis. Pastoraat met oudere vrouwen*, Kampen, 2000.

- M. den Dulk en H. Zock (red.), *Pastoraat in cultuurfilosofisch perspectief*, Zoetermeer, 2001.
- E.H. Friedman, *Van geslacht op geslacht. Systeemprocessen in kerk en synagoge*, Gorinchem, 1999.
- *Herademing. Tijdschrift voor spiritualiteit en mystiek*, Kampen, (telefonisch te bestellen via 038 – 339 25 78).
- L. Hoekendijk, *Levenskunst van ouderen. Praktische filosofie met een persoonlijk accent*, 2e druk, Amsterdam, 2007.
- C. Hogerzeil en B. van den Berg, *Verhalen in beweging. Werkboek voor bibliodrama*, Zoetermeer, 1996.
- W. ter Horst, *Over troosten en verdriet*, Kampen, 2007.
- P.E. Jongsma–Tieleman, *Godsdienst als speelruimte voor verbeelding. Een godsdienstpsychologische studie*, Kampen, 1996.
- M. Keirse, *Helpen bij verlies en verdriet. Een gids voor het gezin en de hulpverlener*, Tielt, 2003.
- E. Kübler-Ross, *Lessen voor levenden. Gesprekken met stervenden*, 29e druk, Amsterdam, 2006.
- H. Kushner, *Als 't kwaad goede mensen treft*, Baarn, 1998.
- C. Leget, *Ruimte om te sterven. Een weg voor zieken, naasten en zorgverleners*, 3e druk, Tielt, 2003.
- C. ter Linden, *Een land waar je de weg niet kent. Omgaan met rouwenden. Een handreiking voor wie in zijn omgeving te maken heeft met mensen in rouw*, 6e druk, 2001.
- C.H. Lindijer, *Gids voor reisgenoten. Handboek voor lekepastoraat*, 6e druk, Zoetermeer, 1999.
- C.H. Lindijer, *Ouderen ontmoeten. Pastorale en andere contacten met oudere mensen*, Zoetermeer, 1999.
- C. Menken-Bekius, *Werken met rituelen in het pastoraat*, Kampen, 2001.
- C. Menken-Bekius en H. van der Meulen, *Reflecteren kun je leren. Basisboek voor pastoraat en geestelijke verzorging*, Kampen, 2007.
- C. Menken-Bekius en H. Schaap-Jonker (red.), *De casus als instrument voor theoloog, pastor en geestelijk verzorger*, Kampen, 2010.
- H. Meulink-Korf en A. van Rijn, *De onvermoede derde. Inleiding in het contextueel pastoraat*, Zoetermeer, 2002.
- A. Polspoel, *Wenen om het verloren ik. Over verlies en rouwen*, 9e druk, Kampen, 2003.
- A. Polspoel, *Het was toch een mooi leven. Rouw van ouderen om het verlies van de partner*, Leuven, 2008.
- F. Riemann, *'Het wezen van de angst'. Over de vier grondvormen van angst en de daarmee samenhangende persoonlijkheidstypen*, Uitg. Servire, 2011.
- J. van Saane, *Religie is zo gek nog niet. Een introductie in de godsdienstpsychologie*, Kampen, 2010.
- M. Thans (red.), *Uit betrouwbare bronnen. De pastorale praktijk vanuit contextuele optiek*, Zoetermeer, 2007.
- A.F. Verheule, *Angst en bevrijding. Theologisch en psychologisch handboek voor pastorale werkers*, Baarn, 1997.
- J. Viorst, *Noodzakelijk verlies. De liefdes, illusies, afhankelijkheid en irreële verwachtingen die wij allen moeten opgeven om te kunnen groeien*, Baarn, 1988.
- I.D. Yalom, *Tegen de zon in kijken. Doodsangst en hoe die te overwinnen*, Amsterdam, 2008.
- M. Weggemans, *Broederziel alleen. De dood van een broer of zus een plaats geven*, Kampen, 2005.
- W. Zijlstra, *Op zoek naar een nieuwe horizon. Handboek voor klinische pastorale vorming*, Nijkerk, 1989.
- *Handelingen, Tijdschrift voor Praktische Theologie*. Uitgeverij Waanders, Zwolle.
-

8b. Communicatie, groepsdynamica, agogiek en managementvaardigheden

Docent: drs. K. Yntema

Doelstelling

De studenten verwerven kennis en inzicht in de werking van groepsprocessen en hun eigen rol daarin. Zij leren hun eigen stijl van leiderschap kennen en deze ontwikkelen door bijvoorbeeld het houden van een presentatie, leiding geven aan groepsgesprekken, inbrengen van een casus, opstellen van een programma voor een eigen gekozen activiteit en reflectie op hun eigen rol in de leergroep.

De studenten leren de processen in hun eigen leergroep kennen, herkennen en erkennen en gebruiken deze om hun communicatieve vaardigheden te verbeteren.

De studenten weten met welke hulpmiddelen zij een presentatie kunnen ondersteunen en weten deze toe te passen.

Werkvormen

Een combinatie van oefening, theorie en (zelf)reflectie.

Jaar 1 (oriëntatiejaar)

3 dagdelen, 2 studiepunten

Leren en werken in groepen: communicatie en groepsprocessen; oefenen met een presentatie houden.

Toetsing

Een reflectieverslag en een leesverslag over nader op te geven hoofdstukken uit de verplichte literatuur.

Literatuur

Verplichte literatuur

- J. van Ark en H. de Roest (red), *De weg van de groep. Leidinggeven aan groepen in gemeente en parochie*, Zoetermeer, 2004.
- N. van Riet, *Groepswork in het maatschappelijk werk*, Assen, 2006 of latere druk.
- S. Piët, *Overleg, vergaderen en onderhandelen*, Groningen, 1990.

Aanbevolen literatuur

- D. Bloch, *Presenteren*, Alphen aan den Rijn/Diegem, 1996.
- D. Bloch, *Door de bomen het bos zien. Presenteren voor de kwaliteitsmanager*, Alphen aan den Rijn, 2000.
- C. Brouwer, *Opleiden, trainen & presenteren, gebaseerd op NLP-principes*, Baarn, 1996.
- B. Dicou en J. Klijnsma, *Vitale Vrijzinnigheid, Verslag van een onderzoek*, NPB en Remonstrantse Broederschap, Oktober 2001.
- F. ten Hoedt, M. Lingsma en V. Meessen, *Praktijkboek conflictcoaching. Van visie naar actie*, Soest, 2005.
- E. Kopmels, *Bewust Binnenstebuiten. Suggesties voor vernieuwing van de geloofsgemeenschap*, NPB, 2003.
- M. Lingsma en F. ten Hoedt, *Conflictcoaching. Een nieuwe energiebron voor managers. Een verruimende visie op conflicten*, Soest, 2004.
- A. van der Meiden, *De markt van geloven. Ontsoeking, vernieuwing en verandering in geloofsgemeenschappen*, Baarn, 1999.
- W. Timothy Gallwey, *Spelenderwijs werken*, Amsterdam, 2000.
- *Van Vree's Vergaderwijzer*, Amsterdam, 1998.
- K. Wiertzema en P. Jansen, *Spreken in het openbaar*, Bussum, 1995.
- R. Zander en B. Zander, *De kunst van het mogelijke. Een nieuwe kijk op werk en privé*, TFC Trainingsmedia, Velp, 2003.

Jaar 2

2 dagdelen, 1 studiepunt

Onderhandelen en omgaan met conflicten; oefenen met een presentatie houden.

Toetsing

Een reflectieverslag en een leesverslag over nader op te geven hoofdstukken uit de verplichte literatuur.

Literatuur

Zie onder jaar 1

Jaar 3

2 dagdelen, 2 studiepunten

Communicatie in (religieuze) organisaties en verenigingen; keuzeonderwerpen.

Toetsing

Een reflectieverslag.

Literatuur

Zie onder jaar 1

8c. Geestelijke verzorging

Docenten: dr. J. H Sonderen en gastdocent

Jaar 2

4 dagdelen, 3 studiepunten

Doelstelling,

- Oriëntatie in het werkveld van de geestelijk verzorger.
- Kennismaking met de belangrijkste discussies rond geestelijke verzorging als zich ontwikkelende professie: theorie en methodiek.

Literatuur

- J.J.A. Doolaard (red.), *Nieuw Handboek Geestelijke Verzorging*, 2^e druk, Kampen, 2006.
- M. Kuilman en A. Uleyn, *Hulpverlener en zingevingsvragen*, Baarn, 1986.
- J.H.M. Mooren, *Geestelijke verzorging en psychotherapie*, Tilburg, 1994.
- J.H.M. Mooren (red.), *Bakens in de stroom. Naar een methodiek van het humanistisch geestelijk werk*, Utrecht, 1999.
- R. van Schrojenstein Lantman, *Levensverhalen in het ziekteproces. Over geestelijke verzorging en interdisciplinaire samenwerking*, Dwingeloo, 2007.
- T.H. Zock, *Niet van deze wereld? Geestelijke verzorging en zingeving vanuit godsdienstpsychologisch perspectief*, oratie Rijksuniversiteit Groningen, 13 maart 2007 (<http://irs.ub.rug.nl/ppn/30313271X>).
- Beroepsstandaard voor de geestelijk verzorger in zorginstellingen, www.vgvz.nl en voor de geestelijk werker, www.vgw-albertcamus.nl.
- *Tijdschrift Geestelijke Verzorging* (uitgave van de VGVZ), Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer.

Inhoud, Toetsing,

Wordt nader bekend gemaakt

8d. Religieuze educatie (inclusief jeugd- en jongerenwerk)

Docenten: dr. M.F.M. van den Berk, mevr. dr. G. de Vries

Religieuze educatie

Het vakgebied “religieuze educatie” omvat twee blokken verdeeld over het eerste en tweede jaar. Indien de student(e) niet alleen de colleges volgt, maar tevens een stageverslag inlevert en aan de extra toetsing deelneemt, kan hem/haar na het behalen van de HBO-bachelor Theologie/Pastoraat tevens het IKOS-certificaat worden overhandigd. Hiermee is hij/zij bevoegd om godsdienstlessen te verzorgen namens het IKOS.

Leerdoelen en competenties voor het eerste en tweede leerjaar (“Mystagogie” en “Godsdienstpedagogiek en -didactiek / godsdienstpsychologie”)

- De student kan het belang van symbooltaal voor religieuze communicatie en educatie beschrijven.
- De student kan de mystagogische aanpak verbinden met het begrip “maieutiek” en de implicaties hiervan voor godsdienst(ped)agogische situaties omschrijven.
- De student heeft kennis van de godsdienstige ontwikkelingsstadia.
- De student kan kritisch verschillende mogelijke rollen van godsdienstpedagogen beschrijven.
- De student heeft inzicht in de diversiteit in het Nederlandse schoolsysteem en de implicaties hiervan voor het godsdienstonderwijs.
- De student kan enkele verschillen en overeenkomsten tussen kindernevendienst en godsdienstonderwijs op school formuleren.
- De student bezit de vaardigheid zelfstandig lessen op te zetten m.b.v. de lesmethode “Het Verhaal Centraal” en inhoudelijk doordachte opzetten voor de kindernevendienst te leveren en hierbij rekening te houden met de ontwikkelingsstadia van de kinderen.
- De student kan met didactische vaardigheden variëren.

Jaar 1 (oriëntatiejaar)

Mystagogie

Docent: Dr. M.F.M. van den Berk
2 dagdelen, 2 studiepunten

Eerste dagdeel

Tjeu van den Berk gaat hier dieper op in zijn boek *Mystagogie*, hoofdstuk 3, 5 en 7, in navolging van Jung. De historische ontwikkelingen in de mystagogiek staat in het eerste dagdeel centraal.

Tweede dagdeel

N.a.v. Winnicott, die het symbolisch bewustzijn als de basis van religieuze ervaring ziet, wordt gewezen op het mystagogisch belang van het werken met symbolen.

Toetsing voor alle studenten

Oprachten en oefeningen tijdens het college

Extra toetsing voor studenten die het IKOS-certificaat willen behalen

Schriftelijke tentamenvragen over de verplichte literatuur, geïntegreerd in het tentamen dat na het tweede blok in jaar 2 wordt afgelegd.

Literatuur

Verplichte literatuur voor allen:

- T. van den Berk, *Mystagogie*, Zoetermeer, 1999.

Aanbevolen literatuur:

- B. Hannah, *Jung, zijn leven en werk*, Deventer, 2000.
- K. Bouwman, *De spiritualiteit van je kind*, Den Bosch, 2007.

Jaar 2

Godsdienstpedagogiek en -didactiek / godsdienstpsychologie

Docent: mevr. dr. G. de Vries

4 dagdelen, 4 studiepunten

Eerste Dagdeel

Leerdoel: De student kan uitleggen wat het begrip 'religieus leren' betekent in de context van school en kerk, de student kan verwoorden welke doelen er gediend worden met religieus leren in de gemeente.

Inhoud: Kennismaking. Eerste verkenning van het terrein van de catechese: Leren in de gemeente in de eenentwintigste eeuw.

Vandaag maken we kennis met elkaar en met het thema van deze onderwijseenheid. Je krijgt een toelichting op de inhoud van de collegereeks en op de toetsing.

In het tweede deel van de middag leer je verschillende benaderingen van leren te onderscheiden en krijg je inzicht in het eigene van religieus leren binnen een kerkelijke context.

Opracht voor thuis: Lees uit E.T. Alii, *Godsdienstpedagogiek. Dimensies en spanningsvelden*, Zoetermeer, 2009, hoofdstuk 1. Dit geeft je een indruk van de achtergronden en vragen rond het vak godsdienstpedagogiek.

Tweede dagdeel

Leerdoel: De student kan de religieuze ontwikkelingsfases van de mens beschrijven en kan de waarde en de grenzen van ontwikkelingsmodellen beargumenteren en de student kent verschillende godsdienstpedagogische benaderingen en rollen en kan daar voor zichzelf bereflecteerd een keuze in maken.

Voorbereiding:

Lees uit E.T. Alii hoofdstuk 5 en 6.

Vraag jezelf bij het lezen af op welke manier de tekst je vragen stelt over je eigen religieuze vorming en over je attitude als catecheet. Noteer deze vragen en neem ze mee ter bespreking op het college.

Inhoud: De lerenden en de leraar: geloofsontwikkeling en geloofscommunicatie

Vandaag bekijken we het religieuze leren vanuit twee perspectieven; die van de lerende en die van de begeleider. We onderzoeken modellen van geloofsontwikkeling en toetsen deze aan onze eigen ontwikkelingsgang. Ook voeren we een discussie over de rollen van leraar en leerling in het geloof en je eigen positiekeuze daarin.

Derde dagdeel

Leerdoel voor dagdeel 3 en 4: De student kent en beheerst verschillende didactische werkvormen waarmee een leeractiviteit kan worden vormgegeven.

Voorbereiding:

Lees uit E.T. Alii hoofdstuk 2 en hoofdstuk 4.

Lees de tekst 'Leergroepen catechese' door Ingrid de Zwart, uit: J. van Ark en H. de Roest (red.) *De weg van de groep*, Zoetermeer, 2004.

Inhoud: Religieus leren, hoe pak ik het aan?

Leerdoelen en werkvormen

Op deze ochtend komt aan de orde: hoe formuleer je een leerdoel, hoe kies je de juiste werkvorm bij je thema, hoe zet je een leeractiviteit op, zodat je je doel bereikt. Tijdens het college leer je te werken met het hermeneutisch vierkant.

Vierde dagdeel

Voorbereiding

Neem een voorbeeld mee naar college van een werkvorm waarmee je zelf al met plezier werkt. Tijdens het college voer je deze werkvorm uit met de groep, waarbij jij de leiding hebt. Je krijgt feedback op de inhoud en op je stijl van begeleiden.

Inhoud: oefenen met werkvormen

Praktisch oefenen met verschillende werkvormen, zoals werken met spel, beeld, etcetera.

Toetsing voor alle studenten

Oprachten en oefeningen tijdens het college.

Het maken van een werkstuk over religieuze educatie binnen de context van een geloofsgemeenschap.

Extra toetsing voor studenten die het IKOS-certificaat willen behalen

Schriftelijke tentamenvragen over de collegestof en verplichte literatuur in dit blok en het blok "Mystagogie" uit het eerste jaar. Lesvoorbereidingen en verslagen van 3 stagelessen op een openbare basisschool met de methode "Het Verhaal Centraal" moeten aan de hand van onderstaand schema bij de docente en een gecommitteerde van het IKOS worden ingeleverd.

1	Thema
2	Beginsituatie van mijzelf (associaties bij het thema, literatuur die je al in huis hebt of in het verleden bestudeerd hebt m.b.t. het thema)
3	Beginsituatie van de groep (Wat weet, denk, voelt de groep mijns inziens bij het thema)
4	Uitvoerige studie van het thema aan de hand van wetenschappelijke literatuur
5	Lesdoel
6	Opzet
6.1	Kader van het thema (in een lessenserie, jaarplan, methode e.d.)
6.2	Gegevens groep (leeftijd, j/m, inschatting godsdienst-psychologisch stadium, betrokkenheid bij geloofsgemeenschap)
6.3	Ruimte en inrichting
6.4	Didactische werkvormen
6.5	Fasen/tijdsindeling activiteiten (bijv. contact, inhoud, verwerking)
6.6	Materiaal
7	Daadwerkelijk verloop, reactie van de leerlingen, eigen reflectie op de bijeenkomst, oordeel van je stagebegeleider

De tentamenvragen en de stageopdrachten worden door de docente van het OVP en een gecommiteerde van het IKOS beoordeeld aan de hand van de bovengenoemde leerdoelen en competenties.

9. VOORGAAN EN VIEREN

9a. Spiritualiteit

Docent: mevr. drs. C.C.G. Klaver

Jaar 1 (oriëntatiejaar)

3 dagdelen, 4 studiepunten

Doelstelling

In het **eerste jaar**, het oriëntatiejaar, ligt de nadruk op spiritualiteit. Hier ligt de bron van je eigen (religieus) handelen. We besteden aandacht aan:

- het vertrouwd raken met het begrip spiritualiteit;
- het ontdekken en verkennen van eigen bronnen van spiritualiteit;
- het leren gebruiken van de bijbelse spiritualiteit;
- het leren gebruiken van liederen en teksten voor vieringen.

Lesvorm

hoorcollege
teksten bespreken
uitwisseling van inzichten en meningen
uitwisseling van eigen bronnen van spiritualiteit
bespreken en zingen van liederen
maken van teksten

Toetsing

Opdrachten en oefeningen

Literatuur

Verplichte literatuur:

K. Bouwman en K. Bras (red), *Werken met spiritualiteit*, Baarn, 2001.

9b. Liturgiek

Docent: mevr. drs. C.C.G. Klaver

Jaar 2

4 dagdelen, 3 studiepunten

Doelstelling

In het tweede jaar ligt de nadruk op de liturgiek. Van een 'goede' liturgie kom je als bezoeker van een viering even op adem. Het is niet voor niets dat ooit een liturgische jaarkalender is verschenen onder de titel *De adem van het jaar*.

Vele vormen van liturgie zijn in de loop van de eeuwen in de kerken gebruikt.

We maken ons vertrouwd met de liturgie binnen die brede kerkelijke traditie.

We worden ons bewust hoe de liturgie is ingebed in de loop van het kalenderjaar, en wat de betekenissen zijn van de feesten van het jaar.

We maken kennis met het gebruik van rituelen en symbolen en zoeken naar wat voor ons passende vormen van liturgie zijn, passend binnen de kerkelijke traditie.

We maken kennis met bijzondere vormen van liturgie rondom huwelijk, doop, avondmaal en uitvaart.

Lesvorm

- hoorcollege
- bespreken van teksten
- uitwisseling van inzichten en meningen
- verbinding leggen met eigen bronnen van spiritualiteit en de kerkelijke liturgie
- bespreken en zingen van liederen
- maken van teksten

Toetsing

Opdrachten en oefeningen

Literatuur

Verplichte literatuur:

M. van Leeuwen, *Van feest naar feest. Over de christelijke feesten – hun geschiedenis en betekenis*, Amsterdam, 2004.

Aanbevolen literatuur:

P. Oskamp en N. Schuman (red.), *De weg van de liturgie: tradities, achtergronden, praktijk*, 2 delen, 2^e druk, Zoetermeer, 1998.

9c. Homiletiek

Docent: mevr. drs. C.C.G. Klaver

Jaar 3

3 dagdelen, 3 studiepunten

Doelstelling

In het derde jaar ligt het accent op de homiletiek. De preek (homilie) ligt ingebed in de liturgie. De gebeden, de liederen, de lezingen, de preek hebben alle tot doel het voeden van de spiritualiteit van de gelovige, de zoeker, degene die hoopt op een diepgaande ontmoeting met datgene, diegene die boven het leven uitstijgt.

In de preek probeer je die verbindingen zichtbaar te maken, woorden te geven.

We zullen dit jaar een preek maken, gebaseerd op bijbelteksten.

Lesvorm

Preekoefeningen met nabespreking.

Literatuur

Verplichte literatuur:

P. Oskamp en R. Geel, *Concreet en beeldend preken*, Bussum, 1999.

Aanbevolen literatuur:

J. Thomas, *Homiletische hulplijnen, aanwijzingen bij de preekvoorbereiding*, Den Haag, 1976. (Ondanks dat het een oud boekje is, is het nog steeds heel bruikbaar.)

9d. Vrijzinnig religieuze vieringen

Docent: drs. M.H. Rougoor

Jaar 1

2 dagdelen, 1 studiepunt

Doelstelling

Kennismaking met vieringen die vanuit een niet-specifiek christelijk uitgangspunt zijn opgezet, bijvoorbeeld een bezinningsbijeenkomst naar aanleiding van een gedicht, een schilderij, een levensthema, een boeddhistische tekst of een verhaal over Krishna.

In twee lessen wordt de basis gelegd met een bespreking van de verschillen tussen:

- 1) het kerkelijk jaar en de religieuze kalender aan de hand van de seizoenen;
- 2) de orde van dienst voor een kerkdienst en het programma voor een religieuze bijeenkomst.

Jaar 2

3 dagdelen, 1 studiepunt

Doelstelling

Kennismaken met voorbeelden van buitenbijbelse teksten, thema's, liederen, symbolen en rituelen (dagdeel 1).

Oefenen in toespraak, meditatie, overweging, bezinning (dagdelen 2 en 3).

Tijdens het eerste college worden tevens voorbereidingen getroffen voor een viering die door de studenten worden gehouden. Die vieringen, waarin opgenomen een toespraak die men moet houden voor de medestudenten als publiek, worden beoordeeld en dat is tegelijk de **toetsing**.

9e. GESCHIEDENIS VAN HET KERKLIED

Drs. Aart van Lunteren

Eén studiedag (2 dd), hoor- en luistercollege, is gewijd aan de geschiedenis van het kerklied. Er is geen toetsing, wel de verplichting de studiedag bij te wonen.

Aanbevolen literatuur

- Jan Luth, Jan Pasveer en Jan Smelik (red.), *Het kerklied. Een geschiedenis*, Boekencentrum / Zoetermeer 2001

- Gert Oost, *Alternatief (ge)loven. Een bundel opstellen over geloven en muziek*, Boekencentrum / Zoetermeer 2008

II. Toetsingsregeling

In de opleiding wordt veel aandacht besteed aan de verwerving door studenten van kennis, inzicht, vaardigheden en houdingen. Deze elementen moeten afzonderlijk en integraal getoetst worden. Daarmee is er telkens sprake van een persoonlijk/reflectief leerproces: studenten dienen in staat te zijn de eigen subjectieve theorieën te confronteren met andere theorieën en de wenselijkheid van het al of niet aanpassen van eigen opvattingen en gedragingen te kunnen onderzoeken en (eventueel) uitvoeren. De toetsing van de vakken/onderwijseenheden vindt daarom vooral plaats door het schrijven van een persoonlijk reflectieverslag of een paper of door het afleggen van een mondeling tentamen.

De toetsingsregeling wordt door de coördinator aan docenten en studenten verstrekt.

Literatuur

M. Groen, *Reflecteren: de basis. Op weg naar bewust en bekwaam handelen*, Groningen/Houten, 2006.

H. van Berkel, A. Bax (red.), *Toetsen in het hoger onderwijs*, 2^e druk, Houten, 2006.

Getuigschriften

Wanneer aan alle verplichtingen is voldaan ontvangt de student bij de eerstvolgende jaarlijkse uitreiking een getuigschrift voor respectievelijk het oriëntatiejaar of deel 1 van de opleiding pastoraal werk/geestelijke verzorging.

III. Richtlijnen voor het maken van papers

Opdracht

Er moeten tijdens de opleiding een aantal papers worden gemaakt. Voor de begeleiding kan een beroep worden gedaan op de betrokken docenten. Deze docenten geven inhoudelijke richtlijnen voor de papers en beoordelen deze. De papers dienen voor 1 juli van het desbetreffende studiejaar te worden ingeleverd.

De onderstaande richtlijnen kunnen ook bruikbaar zijn bij het uitvoeren van kleine schriftelijke opdrachten die door docenten van andere vakken gegeven worden.

Opzet

Bij het opzetten van een paper kan de student zich laten leiden door het volgende schema:

- Woord vooraf.
- Inleiding: probleemstelling. Als de paper over een persoon gaat, dan moet aangegeven worden wat speciaal van haar/hem zal worden behandeld en waarom.
- Hoofddeel van het werkstuk: uitwerking van het thema. Geef altijd eerst de opvatting van deskundigen weer, kom dan met een beargumenteerde eigen visie. Als het om een praktisch probleem gaat, geef dan de mogelijke oplossingen en de eigen beargumenteerde keuze voor een oplossing aan.
- Conclusies.
- Literatuurlijst.

Samenwerking

Het is mogelijk om een paper met zijn tweeën te maken, na overleg met de docent. Daarbij dient wel duidelijk te worden aangegeven van wie welke bijdrage is.

Omvang, opmaak en literatuuropgave

De omvang van de paper varieert per vak. Een indicatie is vijf pagina's per studiepunt (ECTS).

Het werk dient te worden getypt op A-4 formaat, lettergrootte 12 'Times New Roman' of vergelijkbaar, regelafstand één.

Bij het gebruik van boeken wordt altijd plaats en jaar van uitgave aangegeven. Bij tijdschriftartikelen altijd jaargang, jaar en bladzijden.

Aanbevelingen en enige tips

- Studenten die niet veel ervaring hebben met schrijven en formuleren wordt aangeraden om hier voor aanvang van de werkzaamheden een boek over te raadplegen. Bijvoorbeeld:
 - W. Oosterbaan, *Een leesbare scriptie. Gids voor het schrijven van scripties, essays en papers*, Amsterdam/Rotterdam, 2004, 75 pagina's, ISBN 90 446 0475 9.
 - J. Renkema, *Schrijfwijzer*, Den Haag, 2003.
- Aan te bevelen voor scriptieonderzoek is: M. van Dijk (red.), *Acva. Schrijven en presenteren op academisch niveau*, Amsterdam, 2009. ISBN 9789086593330. www.vuuitgeverij.nl .
- Volg de discussies in de media. Ze zetten je soms op een spoor.
- Maak gebruik van de eigen ervaringen.
- Het is mogelijk dat een paper de vorm krijgt van een kritische biografie.
- Soms leent een paper zich voor een kritische beoordeling van enige publicaties of artikelen.
- Het kan aardig zijn om een paper, als dit bij het onderwerp past, te verlevendigen met interviews met ter zake kundigen.
- Een onderzoek naar één aspect van het pastoraat/de geestelijke verzorging kan ook een goed werkstuk opleveren.

IV. Richtlijnen voor het maken van scripties

Doelstelling

Het schrijven van een scriptie heeft een tweeledig doel:

1. Het leveren van een proeve van schriftelijke uitdrukkingsvaardigheid, waarmee men er tevens blijk van geeft dat een bepaald onderwerp systematisch en kritisch bestudeerd is.
2. Het leveren van een uitgangspunt voor het eindgesprek waarmee de driejarige opleiding tot pastoraal werker/geestelijk verzorger aan het OVP wordt afgesloten.

Het onderwerp van de scriptie dient te liggen op het terrein van één of meer van de vakken die van de opleiding deel uitmaken.

Procedure

De student kan een onderwerp kiezen binnen het kader van de doelstelling van de opleiding. De scriptiebegeleider is één van de docenten die met het desbetreffende onderwerp vertrouwd is. Het rectoraat dient over het onderwerp en de begeleider te worden geïnformeerd en kan op grond daarvan bepaalde aanbevelingen doen.

Vóór de werkelijke start van de scriptiewerkzaamheden wordt een scriptieopzet vastgesteld en worden afspraken over de begeleiding gemaakt.

De scriptieopzet dient te worden goedgekeurd door de begeleider en bevat de volgende elementen:

1. Omschrijving van het onderwerp en de probleemstelling van de scriptie. Het gaat in de scriptie niet primair om een beschrijving van feiten of toestanden, maar om de beantwoording van een concreet gestelde vraag die verbonden wordt met een complexere beroepssituatie. Daarbij wordt rekening gehouden met de kenmerken van het vakgebied waarop de scriptie geschreven wordt.
2. Globale aanduiding van het te verwachten resultaat van de scriptie.
3. Voorlopige indeling van de hoofdstukken. Houd het aantal hoofdstukken beperkt: een inleiding, vier hoofdstukken en een afsluitend, concluderend hoofdstuk is voor een scriptie zo ongeveer het maximum.
4. Fasering van de werkzaamheden.
5. Als bijlagen:
 - Lijst van literatuur die is geraadpleegd bij de oriëntatie en het schrijven van de eerste opzet, en
 - Globale lijst van literatuur die gebruikt zal worden bij de scriptie.

Gedurende de begeleiding dienen er minimaal drie gesprekken plaats te vinden tussen de begeleider en de student. De begeleider geeft duidelijke richtlijnen voor de uitvoering van de scriptie.

De uiteindelijk scriptie behoeft de goedkeuring van de begeleider en de rector, voordat zij in drievoud bij de coördinator wordt ingeleverd ten behoeve van het eindgesprek.

Beoordelingscriteria

1. Algemeen

- De scriptie heeft voldoende kritisch niveau

2. Probleemstelling

- Duidelijke en beperkte probleemstelling
- Expliciete vermelding van de werkwijze en methodische verantwoording daarvan
- Op de juiste wijze gebruik van een zekere selectie van bronnen/literatuur
- Indien van toepassing: vermelding van theorie en eerder onderzoek op het terrein van de probleemstelling.
- Indien van toepassing: aantoonbare integratie van empirisch of bronnenmateriaal en theoretisch materiaal.

3. Relevantie

- De bestudeerde literatuur is relevant voor de probleemstelling.
- De vraagstelling is relevant binnen het vakgebied.
- De draagwijdte van de conclusies is aangegeven.

4. Zelfstandigheid

- Er is blijk gegeven van zelfstandig kunnen werken
- Een beargumenteerde eigen visie is aanwezig in de scriptie.
- Eigen ervaringen en bevindingen die verband houden met het onderwerp kunnen worden vermeld en geduid.
- Er is blijk gegeven van het op constructieve wijze kunnen hanteren van commentaar op concepten (van gedeelten van) de scriptie.

5. Vorm

- Logische opbouw van het betoog: het werk bevat een duidelijke inleiding, een aantal hoofdstukken en een samenvattende conclusie waarin de probleemstelling wordt beantwoord.
- Verzorgde uiterlijke vormgeving van de scriptie.

6. Formulering

- Correcte weergave en/of samenvatting van standpunten en de daarvoor gegeven argumenten in de gebruikte literatuur.
- Correct taalgebruik.
- Eenduidigheid in en juist gebruik van termen.
- Op de juiste wijze vermelding van bronnen.

7. Planning

- Afspraken m.b.t. het aanleveren van conceptgedeelten en bespreking daarvan zijn nagekomen.
- De scriptie is binnen de geplande termijn afgerond.

Het eindgesprek wordt gevoerd door de kandidaat, de begeleider en een door het rectoraat aan te wijzen gecommiteerde, die allen in het bezit zijn van een exemplaar van de scriptie. Een titelbeschrijving van de scriptie wordt bewaard in het archief van de opleiding.

In verband met de uitreiking van de getuigschriften moeten ruime termijnen voor afronding van de scriptie worden aangehouden:

- a. De eindtekst dient in beginsel twee maanden voor de diploma-uitreiking bij de begeleider/rector te zijn;
- b. Het vereiste aantal exemplaren van de scriptie moet in beginsel één maand voor de uitreiking van de getuigschriften beschikbaar zijn.

Omvang, opmaak en literatuuropgave

De omvang van een scriptie is minimaal 15 tot maximaal circa 25 bladzijden A-4 formaat, exclusief inhoudsopgave en literatuurlijst. Het werk dient te worden getypt op A-4 formaat, lettergrootte 12 'Times New Roman' of vergelijkbaar, regelafstand één.

Bij het gebruik van boeken wordt altijd plaats en jaar van uitgave aangegeven. Bij tijdschriftartikelen altijd jaargang, jaar en bladzijden.

Aanbeveling

Zie de aanbevelingen en tips (ook voor literatuur!) bij 'V. Richtlijnen voor het maken van papers'.

Daarnaast wordt aangeraden om enige literatuur te raadplegen over het doen van onderzoek, bijvoorbeeld:

- M. van Dijk (red.), *Acva. Schrijven en presenteren op academisch niveau*, Amsterdam, 2009. ISBN 9789086593330. www.vuuitgeverij.nl.
- T. Kallenberg, B. Koster, J. Onstenk, W. Scheepsma, *Ontwikkeling door onderzoek. Een handreiking voor leraren*, Utrecht/Zutphen, 2007. (Hoewel geschreven voor de praktijk van de leraar is dit boek ook zeer geschikt voor de praktijk van de pastoraal werker/geestelijk verzorger).
 - F. Migchelbrink, *Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn*, 14^e druk, Amsterdam, 2009.
 - N. Verhoeven, *Onderzoeken doe je zo!*, Den Haag, 2010.

Daarnaast zijn te noemen:

- D.B. Baarda, N.P.M. De Goede, *Basisboek methoden en technieken. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van onderzoek*, 3^e druk, Groningen/Houten, 2001. (Vooral over kwantitatief onderzoek)
- D.B. Baarda, M.P.M. de Goede, J. Teunissen, *Basisboek kwalitatief onderzoek. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*, 2e druk, Groningen/Houten, 2005.
- J. Brinkman, *De vragenlijst*, 2e druk, Groningen/Houten, 2000.
- I. Maso, G. Andringa, S. Heusèrr, *De rijkdom van ervaringen. Theorie en praktijk van empirisch fenomenologisch onderzoek*, Utrecht, 2004.

V. Stageregeling

In de loop van het derde studiejaar wordt in overleg met en na goedkeuring door het rectoraat en op grond van gebleken studievoortgang een stage 'pastoraal werk/geestelijke verzorging' uitgevoerd. Deze stage omvat minimaal 200 uren en vindt plaats in een afdeling/gemeente van de NPB, de VVP, een andere vrijzinnige geloofsgemeenschap of in een (zorg)instelling.

Doelstelling

- Het opdoen van vaardigheden door praktijkwerk;
- Leren analyseren hoe op een bepaalde werkplek wordt gewerkt;
- Leren integreren van theorie en praktijk;
- Leren meedenken en meedoen op bestuursniveau en beleidsniveau;
- Leren zicht te krijgen op eigen mogelijkheden voor dit werk, door zelf uitvoerend werk te verrichten;
- Het ontwikkelen van een professionele attitude.

Eindkwalificaties

- Inzicht hebben in de plaats en functie van het pastoraat binnen een geloofsgemeenschap of (zorg)instelling;
- Initiële vaardigheden, inzichten en attitudes hebben om een pastoraal gesprek te voeren, voor te gaan in vieringen of andere vormen van samenkomst, gespreksgroepen en andere activiteiten te (bege)leiden, die voortvloeien uit de functie van pastor;
- Een eigen visie op pastoraat/geestelijke verzorging kunnen verwoorden, in het licht van de verschillende stromingen binnen het pastoraat/de geestelijke verzorging;
- Inzicht hebben in de bestuurlijke, beleidsmatige en organisatorische aspecten van het werkveld;
- Een beschrijving en kritische analyse kunnen geven van het beleid en de activiteiten op de stageplaats;
- Kunnen functioneren op leidinggevend niveau en in teamverband.

Stageplaats

De student moet zelf zorgen voor een stageplaats. De plaats heeft de goedkeuring nodig van het rectoraat. Een stageplaats kan goedgekeurd worden als deze de student voldoende ruimte biedt om de doelstellingen van de stage te verwezenlijken. De werkbegeleider op de stageplaats moet tenminste enige jaren ervaring hebben binnen het werkveld waarin de stage wordt uitgevoerd.

Stages mogen in beginsel niet in de eigen (kerkelijke) gemeente of op de eigen werkplek worden gelopen.

Wanneer de student geen eigen stageplaats kan vinden, kan de decaan/mentor van de opleiding bemiddelen.

In onderling overleg tussen de stagiair en de gastvrijheid verlenende geloofsgemeenschap/instelling worden afspraken gemaakt over mogelijke vergoeding van de tijdens de stage gemaakte onkosten (reis- en verblijfkosten, telefoon en porti).

Begeleiding

De stagiair krijgt twee soorten begeleiding:

- A. Door de werkbegeleider ter plaatse. Meestal zal dit de voorganger van de desbetreffende geloofsgemeenschap of de geestelijk verzorger van de desbetreffende (zorg)instelling zijn.
- B. Door de decaan/mentor van de opleiding. Er worden door de decaan/mentor twee terugkomdagen georganiseerd. Aanwezigheid is verplicht.

A. De werkbegeleider.

De werkbegeleider zorgt voor een goede introductie van de stagiair, en ziet er op toe dat deze de stage-opdrachten kan uitvoeren. Zij/hij zorgt voor de technische begeleiding van het werk ('hoe doe je dingen?').

Voorafgaand aan de eigenlijke stage stellen werkbegeleider en stagiair samen een stageplan op. Daarin staan de werkopdrachten vermeld, zoals: (huis)bezoeken, kring-, cursus- en commissiewerk, voorgaan in een viering, het bijwonen van bijzondere diensten (bijvoorbeeld een uitvaart of inzegening van een levensverbintenis), het bijwonen van vergaderingen, participatie in oecumenisch en collegiaal overleg ter plaatse.

In het stageplan staat ook vermeld hoe het werkoverleg tussen werkbegeleider en student is geregeld, en wordt rekening gehouden met de tijd die besteed moet worden aan verslaglegging, coachgroep en eindgesprek.

Aan de hand van door de student gemaakte werkverslagen, bespreekt en beoordeelt de werkbegeleider hoe het werk gedaan is. Dit maakt regelmatig overleg tussen werkbegeleider en student noodzakelijk.

In het geval dat zich problemen rond de stage voordoen, probeert de werkbegeleider samen met de student een oplossing te vinden.

De werkbegeleider geeft een kort verslag van haar/zijn indrukken over de stage. Dit verslag wordt met de student besproken en als bijlage aan het eindverslag van de cursist toegevoegd.

Bij de bespreking van het eindverslag van de student met de decaan/mentor, wordt van de werkbegeleider gevraagd om vanuit haar/zijn ervaringen met de student, een bijdrage aan de beoordeling van de stage te geven. Zie daartoe de evaluatievragen.

B. De decaan/mentor

De decaan/mentor onderhoudt vanuit de opleiding het contact met de werkbegeleider, en is eerste aanspreekpunt voor student en werkbegeleider. Bij gerezen problemen kan hij geconsulteerd worden.

Hij vormt en leidt de coachgroep van stagiaires. Deze groep komt ten minste éénmaal bijeen. Tijdens die bijeenkomst wordt aan de hand van een tussenverslag van de stage het leerproces van de student besproken en wordt gepeild of de eindtermen worden gehaald.

De decaan/mentor organiseert ook het beoordelingsgesprek met de werkbegeleider en de student, waarbij het eindverslag van de student het uitgangspunt vormt.

De stageverslagen

De student moet twee stageverslagen schrijven: een tussenverslag ten behoeve van de coachgroepbijeenkomst(en) en een eindverslag.

Deze verslagen worden gebruikt:

- als inbreng bij het gesprek in de leergroep;
- om meer zicht te krijgen op het leerproces;
- ter beoordeling van het door de cursist geleverde werk.

In beide verslagen moet een beschrijving gegeven worden van de praktijk (de activiteiten die verricht zijn), de relatie met de theorie en de eigen ervaringen. Voor zowel het tussenverslag als het eindverslag geldt:

- Beperk je tot de hoofdzaken;
- Maak een zo beknopt mogelijk verslag met een duidelijke opbouw, conclusies en literatuurvermelding.

De verslagen dienen te worden verstrekt aan de werkbegeleider en de decaan/mentor. Het tussenverslag dient ook verstrekt te worden aan de coachgroep.

Tussentijds verslag

Het tussentijds verslag wordt ingeleverd nadat de stagiair enige weken bezig is met de stage, maar uiterlijk één week voor de coachgroepbijeenkomst. In dit verslag worden tenminste de volgende vragen beantwoord:

- Met welke verwachtingen begon de student aan de stage? Wat zijn - naast de leerdoelen van de opleiding - persoonlijke leerdoelen?
- Welke activiteiten (zullen) worden verricht om de leerdoelen te verwezenlijken?
- Een beschrijving van de stageplek. Daarbij kan gedacht worden aan: de sociale achtergrond, het (pastorale) beleid en de uitvoering daarvan, de pastoranten, patiënten, bewoners, collega's, relaties met (kerkelijke) instanties.
- Hoe is het contact met de werkbegeleider georganiseerd?
- Hoe kijkt men op de stageplaats naar de geloofsgemeenschap of (zorg)instelling?
- Geef een beschrijving van een praktijkgeval, waarin de eigen gevoelens onder woorden worden gebracht en waarin op het geheel wordt gereflecteerd.
- Over welke facetten van het eigen functioneren is de student aan de hand van de eerste stage-ervaringen gaan nadenken?
- Sluiten theorie en praktijk bij elkaar aan?

Eindverslag

In het eindverslag komt de evaluatie van de stage aan de orde. Aandachtspunten daarbij zijn:

- Wat is de visie van de student op de geloofsgemeenschap of (zorg)instelling en op het pastoraat/de geestelijke verzorging?
- Welke elementen uit de theorie waren voor de student bruikbaar?
- Wat heeft het werken in de stage de student gedaan en welke eventuele veranderingen ziet de student bij zichzelf?
- Wat zijn voor de student de voornaamste leerpunten geweest?
- In hoeverre vindt de student dat wordt voldaan aan de geformuleerde eindkwalificaties?
- Waarin zou de student zich verder willen bekwamen?

Aan het eindverslag dienen ten minste drie bijlagen te worden toegevoegd:

1. een verbatim van een (pastoraal) gesprek;
2. een verslag van een viering (zoals een kerkdienst, meditatieve viering of bezinningssamenkomst);
3. een kort verslag van de indrukken van de werkbegeleider over de stage dat met de student is besproken.

Deze elementen uit de praktijk zijn mede basis voor het eindgesprek. Hierbij wordt het eindverslag besproken en wordt van de werkbegeleider gevraagd om vanuit haar/zijn ervaringen met de student, een bijdrage aan de beoordeling van de stage te geven met behulp van de evaluatievragen.

Afronding

Om tot het vierde leerjaar (ATL Inholland) toegelaten te worden, moet de stage voltooid en met een voldoende gewaardeerd zijn.

Bij de beoordeling wordt allereerst naar het leerproces van de stage gekeken. Tevens wordt gelet op de kwaliteit van het eindgesprek, met name naar de wijze waarop de student de praktijkinbreng heeft gepresenteerd.

Als de student onverhoopt niet aan de eindkwalificaties voldoet, krijgt zij/hij een aanvullende stageopdracht, die de mogelijkheid biedt tot een nieuw eindgesprek.

Evaluatievragen Stage

Naam stagiair:

Stageplaats:

Stageperiode:

Naam van de werkbegeleider (v/m):

1. Zijn er bijzonderheden te vermelden over de context van de stageomgeving, die van bepalende invloed zijn op de kwaliteit van de uitgevoerde stage?
2. Komt het aantal uren zoals verantwoord in het stageverslag overeen met de werkelijkheid?
3. Wat kunt u zeggen over de door de student gestelde leervragen, stagedoelen en leertaken?
4. Trad de student voldoende zelfstandig op?
5. Had de student een eigen visie op het pastoraat/de geestelijke verzorging? Hoe verhoudt deze visie zich tot de uwe?
6. Was de student naar uw mening voldoende in staat situaties te beschrijven, te analyseren en te evalueren?
7. Vindt u dat de student professioneel reageert op de mensen waarmee zij/hij in contact is geweest?
8. Wat kunt u zeggen over het voorgaan en/of meewerken van de student in 'vieringen' zoals (kerk)diensten of bezinningssamenkomsten. Hierbij gaat het zowel om de inhoud als om de presentatie.
9. Wat kunt u zeggen over het functioneren van de student bij andere samenkomsten, zoals gesprekskringen?
10. Denkt u dat de student in deze context beroepsmatig werkzaam kan zijn?
11. Welke zijn naar uw mening de sterke punten van de student?
12. Is er iets dat naar uw mening door de student verbeterd zou kunnen worden?
13. Heeft u andere opmerkingen?

VI. Docenten

- Berk, van den**, dr. M.F.M. (Tjeu) – Godsdienstpedagogiek/ Religieuze educatie
- Es, van**, dr. J.J. (Just) - Filosofie / Godsdienstfilosofie
- Klaver**, mevr. drs. C.C.G. (Christa) - Liturgiek, homiletiek en spiritualiteit
- Lafeber**, mw. drs. L (Len) - Pastorale gespreksvoering en pastorale psychologie
- Le Grand**, dr. J.H. (Hans) Internationale aspecten van de vrijzinnigheid
- Lunteren, van**, drs. A. (Aart) - Pastorale gespreksvoering en pastorale psychologie, Geschiedenis van de vrijzinnigheid
- Minnema**, dr. L. (Lourens) - Godsdienstwetenschap
- van Roermund**, mw. drs. K. (Karien) - Ethiek
- Roos**, drs. M. (Martin) - Geschiedenis van het christendom
- Rougoor**, drs. M.H. (Menno) - Vrijzinnig religieuze vieringen
- Scherpenzeel**, mevr. drs. L. (Lenie) - Religieus Humanisme
- Sonderen**, dr. J.H (Jan) - Oude Testament, Geloofsbezinning (systematische en hermeneutische theologie en levensbeschouwing), Geestelijke verzorging
- de Vries**, mw. dr. G. (Geertje) - Godsdienstpedagogiek/Religieuze educatie
- Wansink**, dr. P. (Paul) - Geschiedenis van het christendom, Spirituele literatuur in de geschiedenis van het christendom
- Yntema**, drs. K. (Klaas) - Communicatie, groepsdynamica, agogiek en managementvaardigheden
- Wubs**, dhr. A (Albert) - Nieuwe Testament
- Vacature** - Islamitische spirituele literatuur